

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И
ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИНАРА, А ЗА ЦРНУ
ГОРУ, БУГАРСКУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ, РУМУ-
НИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ

ПРЕПЛАТА СЕ ШАЉЕ УПРАВИ ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ,

А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ

IV СВЕСКА У БЕОГРАДУ 28. ФЕБРУАРА 1882. ГОДИНА III

МИЛАН М. ОБРЕНОВИЋ IV.

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КЊАЗ СРПСКИ

ПРОГЛАШУЈЕМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА И
ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО ОВО ШТО СЛЕДУЈЕ:

Члан 1.

Књажество Србија проглашава се за Краљевину Србију.

Члан 2.

Књаз Милан М. Обреновић IV проглашава се за наследнога Краља Србије, под именом
МИЛАН ПРВИ. Краљ и Краљица имаће титулу «Краљевско Величанство.»

Члан 3.

Престолонаследник Књажевић Александар М. Обреновић, проглашава се за Краљевића На-
следника Краљевског Престола Србије. Краљевић Престолонаследник имаће титулу «Краљевско
Височанство.»

Члан 4.

Закон овај ступа у живот кад га Књаз потпише и њим се у свима законима земаљским:
Књаз, књажевски и т. д., замењује са: Краљ, Краљевски и т. д.

Препоручујемо Нашем председнику министарског савета, министру иностраних дела, да овај
закон обнародује, а свима Нашим министрима, да се о извршењу његовом старају; властима пак
заповедамо, да по њему поступају, а свима и свакоме да му се покоравају.

22. Фебруара 1882. год.
у Београду.

Видео и ставио државни печат, чувар државног печата,
министар правде,
Д. Радовић с. р.

М. М. ОБРЕНОВИЋ с. р.

Председник министарског савета,
министар иностраних дела,

М. Пироћанац с. р.

Министар просвете и црквених послова,

Ст. Новаковић с. р.

Министар правде,

Д. Радовић с. р.

Министар војни,

почасни ађутант Његовог Височанства, генерал,

Тих. Николић с. р.

Министар унутрашњих дела,

М. Гарашанин с. р.

Министар грађевина,

Јефр. П. Гудовић с. р.

Заступник министра финансије,
министар просвете и црквених дела,

Ст. Новаковић с. р.

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВИСОЧАНСТВА

Његово Височанство, Ћњаз, благоволио је указом својим, а на предлог министра просвете и црквених послова поставити, 12. фебруара ове године :

Г. *Димитрија Довијанића*, професора књажевачке гимназијске реалке, за професора и привременог директора ниже гимназије алексиначке, и

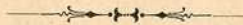
Г. *Милана Перишића*, професора ниже гимназије алексиначке, за професора гимназијске реалке књажевачке, обојицу по потреби службе.

Постављења наставника средњих школа

Актом г. министра просвете и црквених послова од 17. Фебруара ове год. постављен је :

Г. *Станоје Николић* за привременог учитеља певања и музике у параћинској нижој гимназији.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК ХCVIII

27. Јануара 1882. год. у Београду

Били су: председник др. Ј. Панчић. Редовни чланови: г. г. Стојан Марковић, арх. Н. Дучић, арх. Нестор, др. Л. Докић, Св. Милосављевић, др. Ј. Валента, М. Миловук, др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Турман, Св. Николајевић, Л. Ковачевић, Св. Вуловић, Бор. Тодоровић, др. Л. К. Лазаревић и Ва. Карић.

Привремени пословођа др. Ник. Ј. Петровић.

I

Председник саопштава акт г. министра просвете и црквених послова од 25. Јануара 1882. год. ПБр. 405. којим се за заступника пословође поставља др. Ник. Ј. Петровић, секретар министарства просвете и црквених послова, на место досадашњег пословође г. Стевана Д. Поповића, секретара министарства просвете, пошто је овај као кнежев посланик и члан законо-

давног одбора у народној скупштини заузет пословима скупштинским, те не може да врши дужност пословође за време трајања скупштине. Савет прима к знању.

II

Председник саопштава Савету писмо г. министра просвете и црквених послова од 27. ов. м. ПБр. 330. којим шаље Савету на преглед и оцену слике за физики од Хомадке. Савет одлучује да се за прегледање тих слика умоле г. г. Коста Алковић, проф. Вел. Школе и Бор. Тодоровић, ванредни члан Савета.

III

Г. др. Ј. Панчић чита свој реферат о »Геолошком развићу животиња« од Гордија, које је превео г. Јов. Жујовић, супленат Велике Школе:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

„Главном Просветном Савету

Мени је Главни Просветни Савет поверио преглед превода „Геолошко развиће животиња, I сисара Gaudry-а.

Моје би било накратко да кажем, да ли је дело добро преведено, али држим неће бити с горега да што и о писцу дела кажем, те да оправдам свој суд, који на крају изричем.

Gaudry је у ученоме свету познат и цењен писац, који је палеонтологији много привредио својим зналачким истраживањима у постојбини — Француској, — а и ван ње близу Пикерме у Грчкој, и својим списима, од којих ово што нам се у преводу приказује садржи добар део онога што давашња палеонтолошка наука као своју најдрагоценију тековину сматра.

У делу I—IX гл. Gaudry нам по краткој карактеристици класа и родова набраја све важније сисаре, који се где у земним формацијама налазе и разлаже кад су се први пут јавили, како су се развијали, како су напредовали и опадали, и колико су са животињама исте класе и истога рода у данашњем свету сродни. У тима главама Gaudry даје лепе податке за онај одсек геолошке науке који на генеалогiji животињског света ради.

У X закључној глави као неком обзору, Gaudry нам се јавља као необично одушевљени радник на пољу палеонтологије. Из црне земље коју раскопава он не вади само податке, који му науку расветљавају, он у њој налази право скровиште поезије.

Према свему што рекох, могу с правом да закључим, да је преводилац добро учинио те је ово дело изабрао, а пошто га је добро и посрбио, заслужује у пуној мери да се прими и о државном трошку штампа.

Београд 19. Јануара 1882. год.

Др. Ј. Јанчић.“

Савет усвајајући мишљење г. референта одлучио је: да се превод г. Жујовића прими и штампа о државном трошку и да се преводиоцу да награда 40 динара од штампана табака, а да се дело штампа у формату у коме се штампају књиге за Велику Школу.

IV

Г. др. Јов. Валента чита свој реферат о делу др-а М. Јовановића „Народни лечник“ :

„Реферат о делу: Народни лечник, поука о животу и здрављу пише др. Милан Јовновић у 7 свезака од којих су ми предате 1. 2. 3. 4. 6. а 5-ту нисам примио.

Да би Просветни Савет био у стању само дело оценити, држим за нужно у кратко садржај целог дела разложити. Све расправе на броју 32 дају се на 6 група поделити.

Првој групи припада увод — једна реч матери — хоћемо ли се праштати. — Ова три чланка су патриотски говори, у 1. разлаже писац своју намеру: упознати наш свет са законима и потребама чов. живота и обухватити све, што се односи на живот и здравље човека од његовог зачећа па до свршетка, са особитом пажњом на дечији живот. Као што се види, програм у веома широком оквиру, који се већ у 32 чланка не даје остварити.

Другој групи припада низ чланака (9) који се занимају веома важном темом за наш народни напредак: зашто нам гину деца? дечије болести? нега и начин повијања деце, одвикавање од дојке? У првом чланку на питање за што нам гину деца, — одговара писац: једно што нема лекара специјалиста, а други је узрок: незнање нехат родитеља, неспремност матере за свој позив. Најзамашнија заблуда: повој, начин како се код нас деца повијају сувише је крут, сама се деца не могу жалити, она само дрече, губе спавање, повраћају храну, касније зла: што веза стешњава прса, од куд ће после следовати тесне груди.

Други чланак је расправа: како треба повијати дете? Он стоји у тесној свези са предходним, и ако се се у 2 свесци наводи. Тај чланак је сувише дугачак и оба чланка управо би требало у једном да су састављени, јер кад се у 1 чланку у 1 свесци пуним правом куди садањи начин, требало би одма и навести стварне мане тога начина повијања који се по нашим селима употребљава: где и правих целена нема, но само дробњи старог рубља, требало би последице које отуда произлазе навести. Из једног и другог чланка се види да је писац имао у виду више стање варошке деце а не толико сеоске, и да се више на Банат угледао но на прилике нашег сеоског народа. Нешто је до душе споменуто у 3 свесци под насловом дечије болести: оједена кожа, млечна оспа; а нешто у чланку „темељи човечијег живота, I кожа“, који је сувише опширно описивање анатомског састава коже. Да је тај чланак краћи, много би више користио самој ствари и неги коже. За тим у II чланку „зашто нам гину деца“ налази писац узрок у колевци! — Ту се иде сувише далеко, и за то што се тако јако претерује, губи сама суштина, јер кад се као последице љуљања наводе код масе деце: потрес мозга, блесастост, глуност и т. д., неће нико моћи на то пристати, једно што очигледно и свакодневно искуство противно доказује а друго: што за колевке такве врсте: управо висеће високе љуљашке маса нашег народа и не зна, јер је корито код нас уобичајена колевка. —

У IV свесци је друга расправа дечије болести, II глисте, чланак, који даје добру поуку, а у исто доба исправља погрешно сватање о глистама. Заблуде и предрасуде, које код нас владају у том обзиру, јесу за нашу децу у својим последицама обично кобне, а све што смера на уклањање таквих предрасуда добро нам је дошло, заслужује да се у народ уведе.

Чланак: »како ваља неговати кожу« допуна је чланка у 3 свесци о кожи, говори опширно о купању и купатилима. Тај као и чланак III расправа: за што нам гину деца, то су добри чланци. Ту се разлике: о млеку материнском и о замени са животињским као и о избору дојкиње. У свези стоји чланак у 4 свесци: како се одојчад одвијавају од дојке, јер се у том обзиру јако код нас греша како у вароши тако и по селима.

У 4 свесци 3 чланак, зашто нам гину деца веома је важан. Ту се критички прегледа стање здравља оца и мајке односно девојке и младожење, каквог су често здравља кад ступају у брак? Писац наговештава тајне грехове као узрок лошег стања здравља особито код женског пола. Чланак уместан, узрок истинит. При свем том што је писац неколико важних стварних узрока изнео: зашто нам гину деца у толикој сразмери, жао ми је, што се писац главног питања и узрока није нигде дотакао: а тај је неразвијеност, сувише велика младост младожења по селима, као и велика разлика између оба пола. Жали боже: да се по селима боље пазе на стање здравља и развијеност марве за приплод одабране него ли за стање развијености сеоских младића који у брак ступају.

Последњи чланак 4 свеске »грчеви деце« — код нас фрас — веома је слаба изјава. Тај важан предмет за-служио би далеко бољег описа.

У 3 групу спадају и чланци, где се разлику обичаји који нас сатиру. 1. чланак је расправа о свадби: опис сеоске свадбе врло је жив али сувише драстичан. Ту писац много беседи о економној пропасти, финансијским теретима као последицама из начина прославе свадбе. Ради важности самог предмета сажаљевам: што се у том чланку много претерује. Све би се то дало много краће казати, а свака претерана расправа промашава своју цель. —

Далеко је озбиљнији 2. чланак у II свесци где се говори о веома штетном обичају за здравље деце узимати њих за параду при погребу. Ту се потпуно слажем са писцем и желео бих: да се код нас у интересу здравља наше деце тај обичај наредбом г. министра просвете укине, или бар да се с обзиром на погоду времена, удаљености гробља и т. д. регулише. У последњем чланку IV свеске писац црта последице рђавог спавања на неудесном месту, и како се обично код нас по селима лежи и спава, чланак који заслу-

жује, да се сваки тежак с њим унозна и добро га затуби.

Веома је важна III расправа: обичаји који нас море: побацивање деце. Чланак уместан, предмет озбиљне пажње. Сваког месеца и то готово у сваком већем месту заглави на тај начин једна жена: а број таквих жртава није преко године мали. У 4 свесци (5. чланак) налазимо као обичај који нас мори, добру расправу о штетним последицама празниковања малих, од цркве и државе непризнатих, празника, и пошто нам сеоски свет много дана и то у овој доби, кад је рад најважнији — проведе у беспослици, то је тај чланак за наше прилике по селима веома поучљив. Амо иду и чланци под насловом: шта је штетно код женске ношње. У првом чланку се сувише опширно описују зле последице »мидера« преника, који стезање грудног коша носи собом, поглавито доњег краја, око преноне. Признајем, да су сва та зла верно описана, али наше врсне сељанке не знају још за ту справу, а наше варошке девојке служе се са мидерима, који су више ради лепог струка него ли ради стезања. По томе не делим мињење писца, да су мидери главан узрок пронадања девојака.

У 2 расправи: шта не ваља у женској ношњи (»одећи?«) изабрао је писац на тако широком пољу из толиких многоврних предмета: обућу. Кад читамо како се у далеком Китају од малена девојкама ноге намерно стежу, све у сврхи да остану малене, ми се смејемо, али у ствари радимо тако исто неразборито. Обућа наших варошких лепотица таква је, да их лишава слободног поузданог хода, јер мода захтева велике штикле а малену ногу. Сиротице не смеју ни да ходају слободно: него праве мале корачке све се бојећи да не падну из узрока што стега спречава крвоток, притискује сам костур и живце ноге, и тиме бол производи: следује одвратност за ходање. Отуд због многог седења рађају се болести органа варења и утробе и то често неизлечиви! — Али ко може да војује против највећег тирана данашњег века »моде«, кад се сваки сам драговољно подвргава тој — ако и несмисленој моди. На срећу маса нашег народа, наших сеоских лепотица, још не зна за париске и бечке штикле и високе штикле! Њима и нису ти чланци намењени. Камо срећа да наше варошке мајке тај чланак проуче и к срцу приме. Том низу чланака треба додати и оне, који се занимају посредно са нашом ношњом, као што је расправа под насловом: »зашто прозебу наши удови«. За тај чланак може се казати: да је најбољи у I свесци и да је у чисто хигијенском смеру писан, као што је чланак у III свесци о начину купања добра хигијенска расправа, а тако исто и чланци: »Отрови у кући и ван исте«, где писац разлике опасност »белила« »сичана« и »пећи« добре су

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

поуке. Од деџи нам преко године извештан број деце — нехатом матера пропада. Пошто се, жали боже, белило и по селима шири, сасвим је уместан чланак да се опасност белила што живље опише. У IV групу стављама расправе о јелу и пићу:

1 чланак у 1. свесци: Су чим ваља да отпочне јело и пиће.

2 чланак у 2.	»	ваздух
3 » » 2.	»	вода
4 » » 3.	»	за што једемо
5 » » 4.	»	премного и премало.

Први чланак започиње чак са Кантовим тврђењем, како дисање кроз нос може живот продужити и тек се на послетку дође на умивање и прање руку и претију пре јела. Ту се наводе источни народи за пример; спомиње се аристократија и прелази се на децу, њихову нарав све узимати међу прсте, све трпати у уста. Спомињу се и нечисти зуби, штета, која отуд следује за процес варења и завршује се саветом »оперте руке« исплакните уста пре и после јела. Цео чланак требало је могло краће написати.

2. чланак »једна прича о ваздуху« лепо је написана расправа, очигледни доказ о важности и упливу чистог ваздуха на здравље дечије и за матере које код нас због незнања греше и зато често своју децу највеће благодати »свежег ваздуха« лишавају. Та је расправа веома поучљива, камо среће да се такве речи свуд распростиру.

3. чланак о »води« није тако написан нити даје довољне поуке о начину како се најрђавија вода може претворити у чисту — или боље рећи очишћену воду. Описани филтри од сламе, песка и угљена — неће дуго трајати и сумњам да ће се ту чиста вода добити, јер таког песка имамо само у планинским рекама а тамо и такве справе не требају, али баш у Моравској низини, у Мачви се не може такав песак добити: ситан шљунак, а тамо би и највише таквих филтара требало а за сламу, пошто је труљену изложена, није нигде споменуто да се често понављати мора.

У бунарима неће се наћи узрок дифтерије, као да писац није знао за Негелово дело о спорама нижих биљака, и његовом тврђењу »вода за пиће, била она бунарска речна или из каквог језера, не може здрављу шкодити, још мање се могу прилепчиве болести развијати, па ни онда кад је вода и јако нечиста.« Умешне су примедбе односно наших уобичајених ђупова, крчага, бардака, којима је грло тесно, који се никад не могу добро очистити, као и примедба за наш обичај: да сви из једног суда пију.

У круг санитарске полиције спада: да справљању таквих судова поуком, препоруком бољих судова, и забраном фабрикације неудесних судова, на пут стане;

бар не би требало тако равнодушно гледати да се такви судови и са стране уносе.

4. чланак »за што једемо«? поучава нас о цељи хране — 3 уобичајеним часовима ручка и вечере, разлаже рђаву поделу дана у след ручка у сред дана, која подела носи собом: да рад после ручка бива лоши, и тим лошији, чим је ручак био мање питав, или сувише обилатан.

5. чланак »премного и премало« црта последице од сувише обилатог и сувише оскудног начина исхране тела, и за то је упућен на богаташе и сиромаше, од којих први неће хтети а други неће моћи, да ове поуке послушају

Последњој групи чланака припадају расправе:

1. у свесци	2. Рачунајмо са нашим животом.
2. у »	3. Зашто људи ретко живе дуго.
3. у »	1. Колико је човеку додељено живота.
4. у »	2. Примери старости.

Први је чланак доста слаба апологија статистике. Писац жали што Срби у Аустритији живећи немају никаквих својих података о кретању свог народа, поглавито се не зна: у којим се годинама и од каквих белести најчешће умире. — С правом се писац жали на велико небрежење српске хијерархије особито на Карловце, па кад се првади и главари цркве боље не старају за битне потребе свога народа, ко онда да му помогне? — Жали боже и код нас не стоји боље!

У 2. чланку се после дужег разлагања наводи да су сто година као од природе додељени век, па се писац онда пита, зашто се човек не користи тим даром? Он одговара за што: што млад човек поступа са својим здрављем као распикућа, што и не мисли на своје здравље, док је здрав, и што смо сви по нарави слабо штедљиви.

3. чланак допуњава други, набраја даље узроке за што људи ретко живе колико би могли: негде лоше земљиште, негде недостатак добре воде за пиће — или слабост родитеља, или неудесно неговање у детињству, или начин занимања, и напослетку и страсти?

У 4. чланку се наводе примери старости, као докази да су поједини људи 120 по 150, и до 180 година фактично доживели. — —

Овај наведени кратак извод из све 4 свеске показује да се писац дотакнуо многих, ако не и свију — а оно неких поглавитих — мана, предрасуда, недостатака нашег уобичајеног начина живота. Жалим што нема ни једне расправе о самом стану, што није оскудица хаљина код женског пола, особито за време детињства, младости нигде ни споменуто: што су толики за народно здравље штетни обичаји остали не споменути, као на пр. наше даће, наше тако честе походе гробља, наш начин у свакој доби године и то

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

баш одма у првим данима новорођеног детета одма без обзира на погоду времена носити 2 и 6 часова далеко у цркву ради крштења и т. д.; али кад се узме у обзир: да се у 36—40 чланака сав тај велики материјал збити не да, кад погледамо велику оскудицу наше хигијенске литературе, да је то пространо и тако важно поље тако слабо обрађено, да популарно писање књиге или расправа таквих за масу нашег народа писаних и нема, онда већ с погледом на ту велику оскудицу, а с друге стране на узвишени задатак просвете, која је позвана да растерује и чисти предрасуде што често поткопавају здравље народње, да шири знање правих појмова за одржавње доброг стања здравља, да уклања и поправља погрешне појмове, који у маси народа владају о храни, о неги деце и т. д. и да је напоследку просвета позвата, да даје проста правила за најудеснији и за здравље најповољнији начин живота, да су ти чланци за наше учитеље лако појмљиви, да су с погледом на наш српски народ писани, да је тон писца патриотичан, онда сам нашао довољно разлога: поднети Просветним Савету мој предлог: да се та књига препоручи као добра хигијенска читанка и спомоћна књига свима учитељима и то да се свих 6 свезака у 1 књигу везане могу дати:

1. Књижницама основних школа,
  2. Као помоћна књига учитељима основних школа,
  3. Као поклон ученицима највиших разреда основних школа и женске више школе,
- да на тај начин ови појмљиви чланци прокрче себи пут у масу нашег народа.

23. Децембра 1881.

У Београду.

Др. Јован Валента.

За тим је г. др. Лаза К. Лазаревић прочитао свој реферат о истом делу:

»Реферат на дело «Народни лечник», поука о животу и здрављу, пише др. Милан Јовановић. Првих 6 књига.

Кад је Просветни Савет изволео одредити мене као лекара за референта овоме делу, извесно је мислио, да је у њему обрађена искључно популарна хигијена. И ја сам тако мислио. Али кад сам прочитао, видео сам, да је један велики део чланака у овој књизи социјално-економне, можда и педагошке природе, често с натетом навлачен на простран калуп медицине, и да у њему превлађује већ напуштени метод добродушних беседа, које се завршују ужасним застрашивањем, ако се не ради онако, како се тамо саветује, а оставља се читаоцу да начини логичан извод, да ће се све на

боље окренути, ако се послушају добри савети, и у томе је врло често и са свим неозбиљно претеривано. Статистике, која је једини доказ од убеђења, нема, а место ње наводе се неосновани примери, како други народи проспериршу због тога само што не раде овако или онако. Са тога наравно губе вредност и поједини примери, које би требало примити срцу, јер сваки читалац моћи ће својом статистиком оборити многе и многе «доказе», о којима писац тако одушевљено говори.

Све ово пак преплетено је овде онде горопадним погрешкама и неистинама, а све ће се најбоље видети, ако почнем наводити примера. Тако нпр.:

У чланку «Зашто нам гину деца?» наводи писац прво немање дечијих лекара, па погрешивши овако, иде и даље и вели да «лекарска школа не обвезује младе ученике да се баве оболелом децом (?) те тако гдекоји од њих излазе свршени лекари, а нису ни видели болесно дете»: а да је у нас стручних лекара, не би нам деца гинула и где њих има «видимо у таким пределима поједине куће, у којима се све одхрани што се роди, док у нас тешко» (читај тек што = једва) «половина да се отргне од смрти. «Одмах за тим писац прелази на повој, и с правом се љути на стезање у повоју, па на послетку мислећи да је повој дошао из Немачке, свети се нашим «комшијама» што нису снажни и као јасан доказ за то позива се на «неке банатске пословице».

У чланку «Сучим ваља да отпочне јело и пиће» писац се труди да нас обикне прању руку и уста. Против тога нема извесно нико ништа. Али он и ту пада у своју одушевљену статистику, те вели: «Ваљда је то један узрок више зашто они народи (Турци, Јевреји, Индијанци) бројно боље напредују.» Прање уста и зуба је «јамачно један од многих узрока, зашто људи у Енглеској живе одсеком скоро 15 година дуже него у нас». Дуваницје још пре него други свет треба да перу уста, јер «ако и немамо поузданих података да је штодљив дуван за плућа (?), то имамо доказа да може» итд.

Први чланак о «обичајима што нас затиру и море» почиње се речима «да нам је некако видети на окупу све људе, што су их наше свадбе послале у гроб, мал да их не би било више, но што нас има скупа данас, да и не рачунам њихов расплод.» Ја у то сумњам и онда кад дозволим да се од Ноја па овамо све на један исти начин обавља ова свечаност и кад узем за правило сваке свадбе онај песимистичан опис њезин, у коме писац сахрањује и младенце, и свате, и редуше, и слуге, па чак и «наше барне.» На свадбу се иде (не знам зашто и онда кад је леп дан?) по блату, киши, цичи, у лаким хаљинама, седи се у простору као што је онај у «негдашњим судницама за мучење злочинаца», једе се док не почну антиперисталтичне опе-

WWW.UNILJ.B.S
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

рације, па како се тек пије! Пева се док се не промукне, игра се, у прабини, пијан, крај усијане пећи. Домаћин наравно лако банкротише неки убију своје коње у трци. Онда се почну поболевати: најпре наравно деца од јела и пића, после већ и одрасли — због прабине, назеба, а »наравно ће они, који су већ слабих прсију добити на свадби самртни удар.« Немци не раде тако и с тога њихова деца »не аргатују на туђој земљи«. »Које чудо што га је« (нашег народа) »сваки дан мање.«

Колико је човеку додељено живота лепше је израђено у Доситијевим буквама, али бог зна да ли и оне имају данас својих читалаца.

Чланак *За што прозебу и промрзну наши удови* пун је капиталних погрешака. Полазећи од тврђења да »студ као и топлота имају једнака дејства на наше тело (!): оба ће га загрејати кад дуже (!!) утичу на њ,« писац је тако сплео ствар, да читалац управ не зна може ли се човек икако и смрзнати, јер н. пр »прање добију у студеној води здраве руке, али те руке не осећају више хладноће« (па то је баш зло!). »И ако су без престанка у слеђеној води, природа их на тај начин згрева и чува, те с тога не могу никада да промрзну.« И лице кад се једном од зиме »упали, није више бојати се да ће промрзнати.« — А оно баш онда и промржњује! Објашњавање црвене коже од зиме као што се види са свим је погрешно (чисто теолошко), а лекција из тога крајње опасна. Н. пр »тако виђамо промрзле ноге на свима, који носе јако топлу обућу итд.« и трговци који стоје на зими, не треба да турају руке час у цпове, час испод пазуха, да их ту загреју, па да их за там тако запурене излажу студу, »јер због тога они добијају по готову рањаве руке од прозеба.« Из овога се доста види како тек мора бити све оно, што је на основу овога назидано у овоме чланку, који би требало као убитачан са свим исцепити из књиге.

»Рачунајмо са нашим животом« и »како треба повијати децу« нема ништа ни за хвалу ни за кућење.

Чланак *Шта не ваља у женској одећи?* потрже као и многи други у овоме делу, стари, безазлени темат о мидерима, илустрован ужасима јектичавим, абортивним, кахектичним и т. д. примерима, после којих извесно ни једна дама неће отпасати свога мидера.

»Обичаји што нас море и затиру II« говори умесно против већ укинутаг обичаја да деца иду на пратњу.

»Једна прича о ваздуху« није ни мало боља од сijasет других причица, којих има и по дечијим читанкама, а о овоме предмету. А »Пазимо на воду« за то је написано, да се препоруче филтрови за воду, и прање судова, у којима се држи вода.

Могло бих да не споменем »примере големе старости« јер тамо су само примери достојни подражавања, а нарочито онај са 207 година.

»Дечије болести« почињу се »оједеном кожом« и ту се са свим противно принципу популарисања медицине, као и на неким другим местима, побрајају терапевтична средства, а наравно читалац ће из оно неколико реди правити диференцијалну дијагнозу. За оспу (?) писац оптужује дадиљино млеко и »превећ јаку мајчину храну,« а лечи је сухом магнезијом (interne). Још је ту некаква кожна болест преведена на турски, и зове се »мемла« (impetigo?)

У темеље човечија живота долази прво кожа, с многим погрешкама. Ту се говори о живчаном и крвним »олучићима« (турска реч олук значи sulcus). Ту се артерије зову *дамарима*, а вене *жилама*, а у кожи су обе »сједињене танким олупцима.« И до сад су неки упоређивали човека с парном машином, али нико за то што »из његове коже струји пара (гасови) кроз тисућу и тисућу малих олучића.« Па баш кад би испуштање паре била једина особина парне машине, онда би се човек могао упоредити само с рђавом машином, која поред главне цеви одише на тисућу и тисућу малих олучића. У том чланку каже се да има људи »којима се загађује крв у кожи, будући сувише густа.« Таки људи треба само да се окупају, па ће све бити добро. Са свим је застарело гледиште, којег се писац држи, да човек, коме је опарен или ожежен већи део коже, гине због тога, што кожа не може да врши радњу дисања. И овај чланак није прошао без детињасте статистике. Опростио бих писцу што мисли да наш народ у Бокама *јамачно* пропада с тога што не купа ни своје одојчади (?), али ми се чини са свим незгодно помињати уз некупање пропаст наших саплеменика на северу, па још рећи: »Овај (германски народ) се боље стара за своју кожу, па зато и јесте у бољој кожи;« и још како је чистота коже свакако »нешто допринела те се је народ германски пре десет година тако силовито отресао туђе ноге, што га је газила кроз више векова.« Та за бога ми сви знамо да је то *опрана* нога, што је газила Немце, и да Римљани нису тако рећи излазили из воде!

Довде сам ишао редом чланак по чланак, хтевши показати и предмет о коме се пише, и начин, како је он обрађен. Таки су и сви остали. О колевци се на пр. писац тако неповољно изражава, да најзад у њојзи налази повод атрофији мозга, и узрок што су наши људи већином мршави »и што се васколики народ у опште врло мало одликује на пољу проналаска и производње«. Нешколовани источни народи далеко надмашују нашу школску мудрост (!) — јер су остали поштеђени од колевке (!!). Од колевке долазе грчеви, »конштаци« и вода у глави. Завршетак је правце класичан: »Што је се колевка толико могла одржати у европском друштву, томе је јамачно (опет јамачно!) узрок, што су средовечне установе ишле за тим, да

WWW.UNIJR.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

одрже народ у глупости, па како представници тих установа (монаси) беху уједно и лекари, то је наравно колевка била подржавана од њих као згодно средство да олакша посао »душепопечитељима.« — Глуви се народи да како управљају и владају бауцима. . . . !!

Да на дохват побројим још неке ствари — Глисте су тако сељачки генерализане, да се готово сви симптоми без разлике налазе код њих: мршавост, тешко дисање, »лепет« срца, грозница, несвестица, главобоља, крвоток из носа, грчеви, бунцање, узетост тела, капља и — смрт. Које чудо, ако после тога свака мајка стане кљукати своје дете семењем од бундеве, којим се тамане глисте, тим пре што се оно употребљава код Турака, а писац вели: »нигда нисам гледао здравију децу, него што су турска у Цариграду.« Са свим је наиван даље чланак о женској одећи. Ту се између осталог данашње ципеле с великим потпетицама, са свим без основа и без доказа криве чак за обољења кичмене мождине. У тим чланцима има даље како »жива заједа друге метале, па и само злато топи се у њојзи;« како се Немци множе а ми пропадамо због празника, ради којих нам писац ставља врло рђаву прогнозу; ту је врло сметено израђен чланак о крви, у коме се између осталог вели да се у венама »крв миче тихо, почем је срце не потискује.« и т. д.

И тако даље.

У језику је писац крајње немаран. Поред саме насловне речи где писац ваљда по некој етимолошкој логици воли провинцијалну реч »лечник« него опште познату »лекар« (у Вука и нема »лечник«) има вазда германизма, граматичких, синтактичних, па и ортографских погрешака. Ево и њих неколико: »оспособити, да избегнеш бедној судбини, старац мре природну смрт, упливисати наш живот, за додиривати с предметима, за сачувати се, мудрујући војсковођа, умешност за хранити, за не бити особенак, утвари, (у значењу: ствар, предмет, алатка), тешто (кроз цело дело место тек што = једва), потстака, нећеју, оболу, онемогућити, кајипом, плуће (у једним је плућа, плуће, носиоц, читаоц, владаоц, чадо, велике трбусе, одолу, погибелно, донешен, преморан« и т. д.

После свега овога кад још додам, да се на неколико места говори о побацивању, рандеусима (после којих оболева кичма, ћелави глава, и т. д.) ексцесима *in venere*, болесним женама, поред којих је муж »као и без ње« и т. д. и кад прочитам питање г. министрово »на што се ове књиге могу употребити« — част ми је изјавити скромно мишљење, да оне нису ни за поклањање деци, ни за школске књижице, ни за спомоћне књиге учитељима.

Др. М. Ј. ЛАЗАРЕВИЋ.

Савет је примио мишљење другог референта и одлучио: да се дело »Народни лечник« не може употребити за поклањање ученицима о испитима, нити у опште откупљивати за потребу школску. Референти да се за свој труд награде са по 10 динара сваки.

V

Г. Борислав Тодоровић, чита свој реферат о »Јестаственици за основну школу« од Петра Никетића:

„Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет одредио ме је, да оценим: »Јестаственицу за основну наставу (по Ушинском) удесио Пет. Никетић. Друго поправљено издање. Београд 1881.«

На девет штампаних табака (131 страна) малог формата изложени су ови предмети из Јестаственице: делови тела, мајмун, коњ, крава, (говеда), овца, свињче, слон, мачка, псето, медвед, веверица, (зец, миш, пухаћ); слепи миш, морски пас, кит, кокош, патка, (гем), славуј, рода, кобац, (орао, соко, јастреб, буљина), детлић (кукавица), ној; гуштер (крокодил); смук, жаба; шаран; чела; паук; рак; пијавица; шкољка; јабука, раст, кукуруз, детелина, масличак, кукута, лан; глина кремен, кујинска со, камени угаљ, гвозђе, вода, ваздух. Дакле свега 44 ствари са још десетак наговештених сродних предмета.

Писац у спроводном писму наговешћује ово: »Ако би се ова књига усвојила за школску, онда би требало по нашем мњењу још додати:

а) Говорећи о човековом телу, обазрети се више и на чување човековог здравља, као што је то на неким местима урађено.

б) Почети опис животиња од познатијих сисара, па завршити са најнепознатијим. По овоме мајмун би дошао после слепог миша, а не после човека.

в) Код многих животиња опис проширити, и узети други ред при опису.

г) Код тица додати још: голуба.

д) Код риба додати: сома и штуку.

ђ) Од инсеката: буба-мару, пошца и собну муху.

е) Коновима додати и остале ковине, као: олово, бакар, сребро, живу и злато.

ж) Код биљака додати још дуван и конопљу.

Са свима овима додатцима, могла би ова књига потпуно послужити као *ручна књига учитељима наших основних школа* и била би велика 15—16 овако штампаних табака.

Да бих што потпуније оценио ово дело, разгледао сам га с три гледишта:

1. с гледишта науке,
2. с гледишта педагошког и
3. са стране језикословне.

Четина је, да се у основној настави не може гледати на научну прецизност, али ипак се не сме грешити против науке, и деци давати погрешни појмови. У овој књизи има погрешака, и кад је већ на оцени, морају се исправити тим пре, што је ово дело прилично распрострањено по школама.

Ради лакшег прегледа почећу с почетка.

На стр. 1. стоји: »Ви сте децо људи, и ако сте мали, јер имате тело и душу, као и други људи. Сад да видимо шта има на човеку. Па шта има човек то и ви имате. Погледајте ваше тело!«

На први мах изгледа, као да је нешто казано, но кад се сравне реченице, види се, да је све ово веома проста игра с речима, и по томе може са свим изостати.

На дну прве стране стоји: »Глава стоји на трупцу вратом, за то је можемо окретати, како хоћемо.«

Требало би да буде: глава је тако састављена с вратом, да се може приклонити или сагнути напред, устурити остраг, савити лево и десно, и обрнути на лево и на десно.

На с. 2. »За њега су (труп) привезани други делови, као глава, руке и ноге.«

Требало би: с трупом су спојени делови тела: глава, руке и ноге.

На с. 3. »Рука разликује се од ноге тим, што има палац, којим се помоћу осталих прстију свашта дохвата и узима.«

Треба: рука се разликује од ноге тим, што је тања, што има дуге и витке прсте, и што има палац, који је тако створен, да се може примаћи сваком прсту посебице и свима прстима скупа. С тога се може овим прстима и палцем свашта дохватити и узимати.

»Прсти и на ногама и на рукама имају нокте, но на ногама нису тако дугачки и покретљиви као на рукама.«

По последњој реченици може се мислити, да се говори, како су нокти дугачки и покретљиви, а он хоће да се то рече о прстима.

На 5. с. код ока: »Доњи се капак не креће, већ се само горњи диже и спушта.«

Доњи се капак мање миче, а горњи се више спушта и подиже.

На 6. с. »У уву има једна рупица, *трубица*, која долази и у унутрашњи део ува на слушни орган, који је сакривен у слепоочној кости.«

Рупица и трубица није све једно. Међу тим код уха зове се труба онај пролаз из средњег дела уха у зидни део од уста. Требало би казати: Од спољашњег уха води слушни пролаз у унутрашње ухо, које се налази у слепоочној кости.

На 7. с. »Уста су састављена из доње и горње вилице. Споља их затварају две румене усне. У истима има: вилице, десни, непце, језик, поклопац и ждрело.«

Боље би било: »Уста састављају спред усне, са страна вилице и зуби, озго непце, оздо језик, а остраг ресица и ждрело (улазак у једнак).«

На 8. с. »Лубања је састављена од неколико пупчастих костију. Све кости лубање састављају једну ваљкасту кост на глави.«

Лубања је округласта коштана шупљика, која је из неколико плосних костију тако састављена да изгледа као једна кост.

На 9. страни: »Доња се вилица креће (миче) засебно од лобање, јер с њом није спојена, а са њом се држи помоћу јакних и живавих веза.«

Доња је вилица тако зглобљена и састављена с лубањом, да се може мицати на више, на ниже, а и лево и десно.

»Кичма је готово најглавнија кост.«

Кичма је готово најглавнији део од човечијег костура.

На 10 с. »Они 5 пари доњи (ребара) нису састављени између себе са крајевима и зову се *лажна* или *вита* ребра.«

Осталих пет пари ребара нису спојени с грудном кости. (Од ових ребара по три су пара спојени рскавицом између себе и за седмо ребро, а по два последња стоје са свим слободно и за то су најпокретљивија). Првих седам ребара зову се *права ребра*, а осталих пет зову се *вита* или *лажна* ребра.

»Плећка је широка кост.«

Плећача или допатаца (кост у плећци) је плосна кост.

»Кључњача је савијена кост.«

Кључњача је ваљкаста, накрива кост.

»У лакту има две кости: лактача (споља) и полужица (изнутра).«

У лакту су две кости: лактача, која је већа и стоји спред, и жбица која је мања и стоји остраг.

На 11. с. »У шаци има много костију. Неке од њих допиру чак до лакта, а друге су у длану и прстима.«

У шаци има више костију, неке су у корену од шаке (осам комада), а друге су у длану (5 комада) и у прстима (по три, и у палцу две).

»Између бутњаче и цеванице напред има срцаста кост, *чашица*, ту је и *колело*.«

У колелу где се голењача (цеваница) зглобљује с бутњачом, стоји с пред мала плосна кост — *чашица*, која штити овај зглавак.

»Све су кости везане међу собом са јаким и живавим везама, и тако праве костур.«

Све су кости међу собом састављене, и тако чине *костур*. Кости су различно састављене, тако на глави су чврсто спојене налик на шав, или су приљубљене; зуби су углављени у шупљине од вилица; кости у ртењачи спојене су рекавицама, а у удовима су састављене на зглавак или зглоб.

Код мишића стоји: »и могу да се скупљају и растежу и ово олакшава удовима да се крећу.«

Удови се без мишића не би могли ни кретати, јер све кретање врше само мишићи. Живци побуђују мишиће на кретање, то јест да се скрате и опруже, грче и пружају, а кости су подлога за кретање.

На 13. с. »Но ако се што год поквари мали мозак, онда човек не може ни да иде ни да осећа.«

Овде би се могло боље рећи: ако се мозак поквари, човек умире.

О крви вели: »водна, црвена, топла крв.«

Крв није водна, већ је крв сок у телу.

На 14. с. »Стомак свари прогутану храну, и из њега дође храна у црева, која се налази у доњој половини трупа (трбуха) где је ситне цевчице (жилице) од чести усисавају; а од чести избацују на поље као непотребну телу поган. Крв, коју ове жилице усисавају« и т. д.

У желудцу се свари један део хране, и буде као густа каша која пређе у црева. У цревима се свари и други део хране, и буде житка каша као млеко. Ситне цевчице у цревима усисавају ову житку кашу, која се скупља све у дебље цеви, и дође у срце. Што цевчице не могу посисати, то прође кроз ова и избаци се на поље.

На 15. с. »Срце пак ширењем и скупљањем расте-рује крв по целом телу, које се од крви храни.«

Кад се срце шири, крв улази у њ из тела и плућа, и кад се стеже, крв одлази у плућа и у цело тело. Од крви расте тело и обнавља се све, што је истрошено или покварено.

»Храну варимо стомаком.«

Храна се вари у желудцу.

На 17. с. код мајмуна: »Но удови су им мало друкче направљени.«

Но удови су у мајмуна друкчији него код човека.

На 19. с. »Ми не би погрешили, ако би казали, да коњ има четири прста.«

Цела је реченица залишна, или свега могло би се рећи: копита коњска јест велики прст обложен великим ноктом.

На 23. с. »Крв се употребљава у рафинирању шећера. Како? Жуч за бојење и медецину.«

С овим непотпуним питањем како? оставља се неobjашњена употреба животинске крви у пречишћавању

шећера. А тако и ове именице без глагола ништа не казују, будући се ствар не objашњава. Крв се меће у растопљен шећер, да се сталожне смесе, што су у њему. Жуч се узима за чистишење мрља из хаљина, пречишћен жуч узима се за премазивање цртежа, да се не помрљају, даље за грађење туша од чађи и за растрљање финих боја у моловању; јер тада боје пријањају за хартију и брзо се суше.

На 24. с. »Од дуге и мекане вуне израђују се и најтање и најфиније материје.«

Није тако, јер је свила тања и финија од вуне.

На 25. с. код овце стоји: »Реп је у неких мали, а у неких је тако велики и тежак, да су овчари принуђени, да праве колица, на која привезу реп, да овци не тежи много.«

Ово тешко да ће бити истина, јер кад овце трче на прилику кад се поплаше, као што то често бива, шта би онда било с колицама? Оно има и оваца с дебелим и тешким репом, али није реп тежак на врху већ у корену има много лоја тако да је реп тежак по 50 фуната или 25 килограма.

На 31. с. »Очи у мачке изгледају као да су у средини издубљене.«

Зеница у мачијем оку дугуљуста је као расцеп, а може се раширити да буде округла.

Мачка може нокте да скупи и опет да увуче према потреби.«

Да скупи и увуче то је једно исто. Хотело се рећи: мачка може да увуче нокте, те да јој се ход не чује и да се нокти не кваре; а може да их извуче, кад јој треба, да што ноктима шчепа или огребе.

»Мачка може да скочи високо.«

Мачка може далеко скочити а и с велике висине.

На 38. с. »Веверица прави гњездо по дрвећу, и много га чува од ветра, снега и зиме.«

Веверица прави гњездо по дрвећу у дупљама, да би било склонито од ветра, кише и снега.

На 41. с. код слепог миша »од удова су предњи много дужи од стражњих, због овога слепи мишеви долазе у ред *рукокрилаца*. Под кожицом која саставља четири уда, налази се на задњим ногама пет прстију са оштрим ноктима, а на предњим ногама по четири дуга прста. На предњим ногама нокти су оштри и криви, као кукице.«

Крила стоје с обе стране трупа, и спајају се с удовима тако, да се на предњим ногама простиру и између дугачких прстију осим великог прста. Крилна кожица не шири се између кратких прстију на стражњим ногама. На овим прстима имају оштре и криве нокте као кукице. Због тога што на предњим ногама имају врло дуге прсте (налик на руке) и између њих кожицу за лећење, зову се слепи мишеви друкчије *рукокрилци*.

Слепи мишеви спадају у онај ред животиња које зими спавају.»

Нема таког реда животиња, већ има животиња из разних редова што зими спавају.

На 42. с. код слепог миша: »млади бораве у једној кеси (рупи) коју женка има на грудима.«

Слепи мишеви немају кеса на грудима, то имају само торбари. Код слепог миша млади се приљубе за сисе и тако их мати носи у лету на грудима.

На 45. с. код морског пса »из сланине цеде још маст и неко пиће (тран).«

Из сланине топи се житка маст (тран) коју Гренландци пију, међу у жишке, а троши се много и у израђивању коже.

На 46. с. код кита »пераја којима плива бивају велика до 3 стопе и служе му као руке.«

Пераја не могу служити као руке, већ су за пливање као и рибља пераја.

На 50. с. код кокоши »Тако ћете приметити да и у крилима има три дела: горња част састоји се из једне кости, средња из две, а доња из неколико костију као наша шака.« Пред овим стоји: »нога као и наша има три дела: бутњачу, колено и стопало. Стопало такође има неколико кошчица.«

У мишици је једна кост а у лакту су две као и код човека. Но у шапи има мање костију, јер у корену и длану има кокош по две кошчице и по два прста и то један прст с два члана а други с једним чланом. У нози кокошијој има бутњача, голењача с лишњачом, а у стопалу је једна дуга кост — *шисак* на коме стоје четири прста.

На 60. с. код тица грабливица: »У летењу помаже им поред крила још и ваздух, којим напуне неке празне кости, кад хоће да се вину у вис; а истисну ваздух, кад хоће да се на земљу спусте.«

У летењу помаже им и то, што су кости шупље и напуњене ваздухом. Осим тога имају у грудној и трбушној дупљи ваздушне кесе, које стоје у свези с плућима и гркљаном и које могу тице по вољи напунити ваздухом кад хоће да се вину у вис, а испразнити, кад хоће да се спусте на земљу. У шупље кости долази ваздух такођер из плућа.

На 72. с. код змије смук: »Он њим (језиком) само пипа, но не може да осети кус ране, јер га сваки пут крије на нарочито место, кад храна пролази кроз грло.«

Напред је већ речено, да језик у змије служи само пипању, а овде би се могло још ово додати: Змијин језик има у дну као неку канију и кад храну гута (кад храна улази у једњак) са свим га увлачи у ону канију.

На 75. с. код пуноглавца: »Многе животиње имају реп«. За овим долазе као примери: коњ, псето, мајмун, па онда наставља: »Но све ове животиње имају сем

репа још и друге органе за кретање, а на малој жабици, реп је за све, и за руку и за ногу и за пливно перо.«

Изгледа као да наведеним животињама реп служи за кретање тела, што нема смисла. А последња излишна реченица могла би се заменити оваком: Пуноглавци немају ногу, они пливају само помоћу репа.

На 78. с. код рибе шарана »храни се: црвима, воденим инсектима, блатом, земљом а особито воли крављу и овчију балегу.«

Храни се црвима, воденим инсектима и биљним материјама, које гута заједно с муљем и блатом. Гута још стрвину а и балегу.

На 80. стр. код шарана: »Пера су дакле врло вештачки удешена весла којима риба плива.«

Пера су дакле врло удесна весла, којима риба плива.

На 81. с. »Риба може овај мехур по вољи ваздухом пунити и опет испразнити. Кад га напуни диже се горе, а кад га испразни, лако се спушта доле.«

Риба може овај мехур стезати и ширити. Кад га рашири диже се горе, а кад га стегне, лако се спушта доле. Мехур је код риба обично са свим затворен, и по томе не може се пунити ни испражњавати.

На 82. с. »Из рибе вади се мехур за туткало и многа маст, од коже прави се обућа, а од кесегиних краљушти лажан бисер.«

По овом не зна се од које рибе, и може се мислити да се од сваке рибе ваде ове ствари. А оно рибља маст за лек вади се из јетре од треске и других сродних риба. Иначе рибља маст узима се за мазање коже. Рибље туткало прави се од мехура јесетриног, моруниног и сомоовог. Лажан бисер скида се с неке наше беле рибе, брзака. Управо скидају се краљушти, којима се изнутра обложе стаклене куглице, које се после сјаје као бисер. Од једне врсте младице морске узима се кожа за хаљине, а кожа од ајкуле израђује се и као рибљи шагрин узима се за грађење обуће.

На 88. с. код рака: »Иза желудца налазе се кугласти кречни каменчићи.«

У кожи предњег дела од желудца или краће у рачијем желудцу сталожавају се кречни каменчићи, налик на половину грашка.

На 89. с. »Пијавица рађа живе младе, но она се множи (пати) и делењем прстенова т. ј. од сваког прстена одкинутог постане нова пијавица.«

Пијавица се плоди из јаја. Кад хоће да снесе јаја, тражи на обали удесно место у мекој земљи. Ту исцупи из уста течност, која се стврдне и буде округласта и сунђераста (чаурак). У овај чаурак снесе јаја, одакле измиле мале пијавице.

На 91. с. о вађењу бисера: »Пошто се нахвата много шкољака, онда се оне отварају широким но-

жем, и ако се у њој нађе зрнце бисера, извади се, а ако се не нађе, онда се у њу метне зрнце песка и опет се у воду баца.»

Ово је са свим погрешно. Не отварају се шкољке ножем, јер би то било дангубно, већ се оставе на суву, да угину и почну трулити, па се онда лако траже зрнца бисерна. По што се ножем отвори и тако расече, не може шкољка живети, већ угине. Да би у шкољкама постао бисер, утурују се међу љуштуре зрнца песка и шкољке се бацају у воду.

На 92. с. код шкољке бисерне стоји: »дивљаци их (љуштуре) и као новце употребљују.«

У Бенгалској и Инђији употребљују се као новац љуске од неких врста пужића, што се и код нас виђају по векад као накит.

На 114. с. »Најглавнија је особина глине што воле много воде.«

Најглавнија је особина код глине што упија много воде.

На 118. с. »Камени угаљ има већу цену од других метала.«

Камени угаљ има већу важност по људство него драго камење.

На 119. с. »Срећно је оно место где има много каменог угља. Тамо има и богатства и силе.«

Ни срећу ни богатство неког народа не чини камени угаљ. Ове су реченице погрешне.

На 121. с. код гвожђа: »У радионици има велика рупа, пећ, у коју се наспе гвоздена руда.«

Није добро, јер пећ није рупа, а руда се не сипа у пећ сама, већ заједно с угљеном.

Растопљено гвожђе пада све ниже и прикупља се у једном нарочитом месту, а дометци: угљен, креч и глина остају горе.«

Угљен не остаје, да плива по растопљеном гвожђу, већ изгори, те чини да се гвожђе из руде одвоји и да се после топи. Креч, песак и глина стопе се у стакласту материју, која као лакша плива по тежем гвожђу и чува га да не по'рђа (не изгори). Ова се материја скида с растопљеног гвожђа, и кад се стврдне, буде згура или шљака.

»Да би од ливеног гвожђа постало ковно гвожђе, треба опет да прође кроз јаку ватру и да се кује са много великим чекићима; тада се одели од ливеног гвожђа тако рећи сав угљен и остаје ковно гвожђе. Од њега лију полуге, које се разносе свуда на продају.«

Ливено гвожђе треба да прође кроз јаку ватру, у коју се меховима душе ваздух, и у којој се гвожђе растопи, а при том изгори угљен, што је био у ливеном гвожђу. За тим се великим чекићима раскива у оне полуге што се продају у трговини.

На 122. с. »Челик се врло тешко гради. Гвожђе се на ново растопи и помеша се са угљеном.«

Челик се не гради баш тако тешко, нити се овако гради. Има више начина за грађење челика. Ево у кратко два начина, како се прави челик. У растопљено ливено гвожђе душе се меховима ваздух, да изгори угљен, али не сав, као кад се гради какво ковно гвожђе, већ да остане још 0,6 до 1,9% угљена. Кад се овај челик претопи зове се *ливени челик*. Челик у четвртастим шипкама гради се од ковног гвожђа, кад му се дода угљен. Шипке од ковног гвожђа наслажу се у велике земљане сандуке наизменце с прашком, у ком има угљена, то јест долази ред шипака и ред прашка. Сандук се добро заклопи и заптије, па се метне у пећ, која се ложи каменним угљем. У пећи стоје ови сандуци шест дана у црвеном усјању, у том се ковно гвожђе споји с угљеном и постане челик.

На 125. ст. »Злато може да се претвори не само у течно, но и у пару, па и у ваздушасто стање.«

Овде би требало да стоји: у пару или ваздушасто стање, јер осим паре нема још другог каквог стања, које би се звало ваздушасто. Та је иста погрешка и код воде, где треба казати: вода може бити лед (тврда вода), течна и паровита.

На 125. с. »Физичари су се уверили опитима, да се свако тело на топлоти шири или топи.«

Ширити се и топити није све једно, за то се не може рећи: »шири или топи,« нити се иначе ово може овако казати, јер на топлоти се истина сва тела шире, али се сва не топе.

На 128. с. у огледу у коме се пуни ваздухом и испражњује бешика (мехур) стоји: »у бешици нема ни мало ваздуха.«

Ово је погрешно, као што је и цео оглед неупутан. На овај начин (»кад из какве бешике испустимо ваздух«) не може се ваздух из мехура истерати. Овај оглед могао би се овако извршити: мехур ваља везати на цев, па сисати ваздух, и мехур ће се скупити, јер се у њему ваздух разредио, па спољашњи ваздух јаче притискује на мехур него унутрашњи. А кад се у мехур упирује ваздух, тад се шири и напине, јер је удувани ваздух гушћи и јаче притискује изнутра него онај ваздух с поља.

На 129. с. »Ви сте може бити гледали, кад вода ври, да јој на површини излазе и пуцају мали мехурићи. То је ваздух.«

Кад вода ври, не излази ваздух, већ мехурићи водене паре, а ваздух што је био у води, изашао је пре, чим се вода загрејала, а још није била прокључала. Да има ваздуха у води, могло би се удесно овако показати. Треба напунити флашу водом, поклопити је хартицом и притиснути малом дашчицом па држећи прстима изврнути је у чашу с водом. Кад се остави да стоји овако флаша у чашу, а још боље близу пећи,

видеће се, како се ваздушни мехурићи пењу уз воду ка дну флаше, које је горе окренуто. Или ваздушни мехурићи виде се, и у чаши с водом кад стоји на столу у соби.

На 130. с. »Ваздух се састоји из многих гасова. Најглавнији су: кисеоник, азот, воденик и угљеник. Кисеоника у ваздуху има највише после угљеника и воденика, а азота најмање. Сви они заједно са још многим другим гасовима састављају класу гасова.«

Ово је са свим погрешно, јер угљеник није гас нити се може претворити у гас као ни у течност. Воденика има у ваздуху само код неких вулкана, а то се не узима као састојак ваздуха; азота или гушика има у ваздуху највише а не најмање. Састојци ваздуха овако се исказују: Ваздух се састоји из азота (гушика) и кисеоника, но још има мало угљене киселине, и како кад некад више, а некад мање има и водене паре. А на послетку има и врло мало неких других гасова, што постају у труљењу разних ствари. Гушика има највише, јер чини $\frac{4}{5}$ од целог ваздуха, а $\frac{1}{5}$ има кисеоника.

С овим завршујем преглед погрешака, које су главније, и прелазим на оцену с педагошког гледишта.

И сам писац признаје, да није распоред удесан, јер вели у спроводном писму: »Код многих животиња опис проширити и узети други ред при опису.« Распоред при опису животиња најглавнија је ствар, нарочито кад се више за децу, међу тим у овој књижици нема никаквог распореда, и свака је животиња тако рећи описана по другом плану. У опис животиња уплетена је корист или штета, и прелазило се с једне ствари на другу без свезе и поступности. Тако код воде почиње се одмах с теоријским делом, умовањем о честицама, дакле ово не може ни ући у опсег основне наставе, а још мање да дође у почетку пре оних особина код воде, које се могу посматрањем научити. Код неких животиња говори се о унутрашњим деловима, а нема спољашњих видљивих знакова, који су за овај ступањ наставе пречи од оних. На један пут спомињу се мушки и женски цветови без претходног обавештења, што не би ни било потребно исказивати у овој форми. Глину пореди с минералима о којима није говорено. И сам опсег у опису појединих животиња по важности несразмеран је, тако опис краве заузима лист и 8 редова, а опис жабе захвата 2 листа и 14 редова, дакле два пута колико опис говечета. Код гуштера пушта се у објашњење за што су водоземци хладни, што се деци не може објаснити, нити је пак онде потпуно изведено као што треба. А даље набраја унутрашње органе код гуштера, које су вели »учени људи нашли.« Код медведа стоји: »У зимњем спавању много омршави, јер се храни својом машћу. Како? Оваким једним питањем, па још без пуне реченице не објаш-

нава се тешко физиолошко питање о мршављењу медведа. Међу тим овака неупутна питања долазе чешће у овој књижици као: Трупу?, врату?, ти, ти?, биље? и т. д. У кратко да кажем, цео начин писања није методички изведен, као што је то врло лепо учињено у књизи: »Држање животиње« од Мите Нешковића, учитеља у Сомбору, издање књижаре Мил. Каракашевића 1880., или у књизи: »Упутство к предавању познавања природе у народној школи, књига I од Симеуна Коњевића, учитеља; пакладом књижаре браће Јовановића, у Панчеву, 1880.«

Написати јестаственицу за основну наставу веома је тешко. А да се ово олакша, требало би напред одредити план и програм наставе. У плану наставном морала би се јестаственица поделити на три течаја, и то у први течај дошле би поједине животиње, биљке и минерали. У други течај дошли би и други важнији представници родова, који би се поредили са оним јединкама, које су се училе у првом течају, па би се ови родови увели у фамилије, редове и класе. На трећем ступњу дошла би потпуна класификација животиња, биљака и минерала. На овај начин целокупна настава у јестаственици усредредила би се и довела у једну целину. На прилику у првом течају узеле би се јединке: говече, овца и јелен. У другом течају: коза, камила, дивокоза, и жирава, с понављањем о говечету, овци и јелену. Ове животиње поређале би се овако: говедо и биво чине један род *говечета*; овца је засебан род (код нас једна врста); јелен и срна чине род *јелена*; коза и дивокоза чине род *козе*. Ове родове спајамо у фамилије, и то родове: говеда, овце и козе у фамилију *шуљорогих*; род јелена чини и фамилију *јелена*; камила с ламом долази у фамилију *камила*; једна врста жираве, чини засебан род и фамилију жираве. Све ове фамилије чине ред *преживара* или *двокопитара*, а с осталим редовима састављају класу *сисара*.

Налик на ово мораће се израдити потпун програм за предавање јестаственице, и онда се може и књига по том писати. За сад пак најудесније би било написати јестаственицу за наше школе у форми читанке изложивши поједине важније врсте с кратком класификацијом на крају.

При опису поједине животиње могао би се узети на пример овакав распоред.

I Општи опис: а) име, б) боја и покривач тела, в) величина.

II Посебни опис: а) глава, б) труп, в) удови, г) унутрашњи састав (кости, прибор за хранење).

III Живот животиње: а) место становања или живљења, б) храна, в) плођење, г) кретање, д) чула, њ) разне особитости, е) непријатељи те животиње.

IV Корист и штета.

V Сродне животиње и поређење.

Распоред за опис биљке :

I Општи опис : а) име, б) величина.

II. Посебни опис : а) корен, б) стабло, в) лишће г. цвет и цваст (делови цвета), д) плод и семе.

III Живот биљке : д) место, б) хранење, в) плођење и развијање (клијање, листање, цветање и сазревање), г) непријатели те биљке.

IV Корист и штета

V Сродне биљке и поређење.

Распоред за опис минерала био би овакав :

I Име.

II Знаци : боја, сјајност, провидност, облик ; прелом, тврдоћа, тежина ; под претима, мирис и укус ; променљивање у води, огњу и на ваздуху. Састојци минерала.

III Нахођење и добијање.

IV Употреба.

V Сродни минерали.

На трећем месту долази да речем какав је језик у овој књизи. По површном прегледу рекло би се, језик је добар, али кад се боље разгледа, налазе се многе погрешке, које не би требало да су у школској књизи. Тако на пример погрешке у мењању и творењу речи: зуба има тројаки, сво тело, од овчија лоја, вољу месо (пси), глина воле много воде, од пловки, неколико женки, појеви лежу јаја, сољом се чува месо, камена со код нас највише се доноси из Аустрије и Влашке, ми не би погрешили, миршите ; прављење, делење, киселење, дванајест. Претварање слова : разчерупавање, счеп, песчар, сгуњава, узталасмо, снешена јаја, сладко. Предлог С скоро свуда поред шестог падежа, где му

нема места : шта радите с кожом, са њима (зубима) ломи, лобања пуна с мозгом, кости покривене са једном меком материјом, са плућима дишемо, гледа са очима, три са две ноге (лој), кује се (гвожђе) са много великим чекињем. Неодвајање речнице — прилога не : невидите, некреће, невиди, неможе, несмеду, неумиру и т. д. Писање по западном говору : живити, видићете, одлетити и т. д. Неудесне речи без којих би се могло бити : част (део), стомак (желудац), хранеће месо (месо што храни), трулећи мирис (мирис што постаје у труљењу), крвоточне жилице (крвне жилице).

С овим завршујем преглед овог дела, а остаје ми још да кажем своје мњење о њему, може ли поднети као школска књига, било за ђаке или за учитеља. Већ по излагању погрешака види се, да ово дело не може стећи право на школске књиге, док се не би тако прерадило, да одговара свима захтевима.

20. Јануара 1882. год.

у Београду.

БОРИСЛАВ Ђ. ТОДОРОВИЋ,

ПРОФЕСОР УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ.

С овим рефератом слаже се и други одређени референт г. др. Ј. Панчић и Савет усвајајући мишљење својих референата одлучио је : Да се дело »Је-стаственица за основну школу,« не може употребити за основну школу и да га не треба откупљивати. Референт г. Тодоровић да се за свој труд награди са 50 динара.

Пошто је дневни ред био исцрпљен, председник је заклучио састанак.

ЧЕШКИ МУЗЕЈ¹⁾

Кад је после несрећне битке на Белој Гори 1616. — на Косову чешке круновине — сав народни живот — тако рећи — ишчезао, чешки се језик само у кругу породичном беше одржао, а у

општинском и јавном животу био је немштином, а у нижим и вишим школама и у цркви латинским мртвим језиком замењен. Трбало је више од читавих 100 година, док се угледао први знак на-

1) Овај чапак добили смо с овим сироводним писмом :

„Господине Уреднице,

Ви сте имали доброту обратити се на мене и позвати ме да вам стављам редовна извешћа о стању просвете у Чешкој и за »Просветни Гласник« удепшам. Ову за мене ласкаву понуду примам радо, јер је

старање за просвету у Чешкој једна од најсјајнијих појава данашњег народног живота, а материјалне су жртве веома велике и њих приносе поједина лица, општине, срезови и цел чешка круновина напореда с појединим корпорацијама. Биће ми права утеха, што ћу моћи показати нашој читалачкој публици раније свезе

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

родног живота. Доба француских енциклопедиста, слободнији литерарни живот у Француској нису могли остати без уплива на родољубе и литерате чешке. Године 1769. основано је краљевско чешко друштво за потпомагање и развијање наука; патриотско друштво за пољску привреду; 1796. год. академија живописаца; 1803. год. политехника; 1810. год. друштво за потпомагање и развијање музике, које је подигло одмах знамениту школу: конзерваторијум чешки. Али патриотска осећања, мисао да се народни језик, народна литература оживи, тежна за народној самосталношћу били су на тешкој муци, јер сви родољуби увиђаху да немају нигде правог стожера, стварног ослонца, где би своје снаге усредсредити могли. Још на измаку прошлог столећа јављају нам се први напори, да се оснује и састави друштво за потпомагање чешке литературе. Сâм је Цар Јосиф својим телеранц-патентом био подигао тешки притисак римске цркве, који је најтеже баш чешки народ тиштао. Тадашњи историјограф Пелцел поче радити на остварењу те

које су међу српским и чешким првацима постојале и тако бар неки камичак за грађу наше словенске литерарне узajамности допринети.

Наша српска интелигенција није довољно обавештена, не зна за напоре борбе, покушаје и резултате толикогодишњег труда, толиких жртава поднесених ради једне цели: да се народни језик сачува, очисти, развије и у свима сталекjима народа шири, да се новочешка литература подигне и на онај ступањ узвиси, на коме стоји данас литература других словенских народа.

Не имајући никаква стожера, око којег би се могли и споља груписати, а при том од памтивека са стране државних власти као »сумњива лица« гледани: чешки литерати морали су себи такав стожер тек створити, и они су то учинили, подигавши Чешки музеј, чешку Матицу. Те су установе основни почетак озбиљног но и мучног рада, а данас се целој народној просвети спрема сјајан кров »Чешки универзитет.« —

Ви ћете ми дозволити да укратко разложим развитак чешког музеја и чешке матице, јер је то и укратко апосторија чешке литературе нашег доба.

Можда ће се и у нас одомаћити мисао: да и нама не би така установа била на одмет.

Примите израз искреног поштовања вашег сурадника.

Др. Ј. Валента.“

мисли, али чим је притисак римске цркве попустио, јавља се гвоздена рука германизма и апсолутизма који је развију сваког народног живота одсудно био противан. Царске су власти свуд зазирале од хуситизма, а касније од револуционарног духа. И тако је државна власт узела Пелцелов чисто литерарни клуб под свој »благ и надзор,« те од свију тих нанора, сем неколико елегича, немамо никаквих другог видљивог знака. Тако је прошло и друго друштво чешких песника, коме је одмах подметнут револуционарни смер. У то доба велика хабсбуршка монархија притешњена Наполеоном I сама је била принуђена да апелује на родољубље и на патриотска осећања за народну самосталност, и тако је по крајњој нужди сâм апсолутизам био патеран да буди успавано народно осећање. И сâм један члан царске породице, архивојвода Јован, основао је 1811. год. у Грацу Јованеум (штајерски музеј). Тим су теже чешке патриоте осећале оскудицу оваке установе, каква је већ онда у Угарској, у Бечу па чак и у Грацу постојала. Таке су мисли и покретале прве великодостојнике, и сам тадашњи гувернатор чешки, гроф Коловрат, нађе се побуђен замолити свога друга и личног пријатеља грофа Штернберга, да походи Јованеум, да проучи ту установу, и да му поднесе пројекат о подизању сличне установе. Година 1816. била је врло неплодна и гладна; Чешка је у прошлим годинама за време Наполеонових ратова била необично великим реквизицијама изнурена, и услед непрекидног рекрутовања радна је снага здраво опала, тако да у многима селима владаше крајња оскудица. Да се тој општој невољи доскочи, и да се стање до краја изнуреног народа побољша, била је сама влада принуђена апеловати на опште учешће и милосрђе и молити, да се састави велики одбор, који би материјална средства купио, да се колико толико јадно стање сеоског народа ублажи. Тако је за кратко време од ималаца великих добара и велике властеле скупуљена знатна сума од $\frac{1}{2}$ милијуна форината. Следећа 1817. година била је веома родна и обилата у свима производима, тако да је већи део раздате хране враћен, а властела се договори, да остатак и не тражи, но да је вољна сав остатак оставити и поклонити на оства-

рење неке народне цели. Ту мисао прихвати властелин гроф Келебрберг, па је умео тадашњег намесника грофа Коловрата тако задобити за свој предлог, да је овај царски чиновник — нечувено за тадање доба! — издао сâм позив на све родољубе, да прилажу у стварима и новцу за остварење чешког музеја — а дрлом одма сâм показа своје родољубље, поклонивши своју велику збирку минерала. Поред њега и гроф Штернберг приложи тада све своје богате збирке биљака, минерала и животиња. Гроф Хартман приложи одмах и своју тада чувену збирку минерала, и остала властела одрече се својих потраживања из горе поменуте помоћи и пренесе их у суми од 60000 фор. — на музеј. Читаве библиотеке и збирке одма су завештане и преписане народном музеју. Сâм намесник гроф Коловрат нареди, да се његова библиотека, која је драгоценна због рукописа и многих старих чешких књига, преда народном музеју. Али и тадашњи прашки архијереј Хлумчански претходио је примером целом свештенству даровавши: *више хиљада* драгоцених рукописа и инкунабула, ретких старих чешких књига, тој новој установи народној. Разуме се, да је остало свештенство радо следовало тако сјајном примеру свога поглавара, и тако су се свуд купили богати прилози за младу народну установу.

Јунгмана, младог чешког списатеља, усхитио је лични пријем намесников, који му је у неколико речи исказао ове мисли: „Народ чешки још живи, ми смо његови синови.“ Тако је Јунгман у име чешких литерата написао један ватрени позив у ком му је и тадашња цензура дозволила, да може следеће речи крупним словима штампати: „Нек нам свима буде света та народна установа, њено оснивање нека се прослави као народни празник, сваки родољуб нек похита да принесе своју — ма и скромну — жртву на олтар отачаства. Народни музеј нек буде у напредак наш наследник, сваки нека се сећа народног храма у своје завештају. — Интелигенцијо, литерати чешки, ти цвете народа, вама је тешко, да књиге на народном језику издајете, једно због великог трошка, а друго због несигурног промета. Ево вам чешког музеја, који ће ваше радове за достојну цену откупљивати и у

народу сâм растуривати. Будите ви само Музеју на руци; предајте њему плодове вашег рада.“

Покрај тако свестраног заузимања, и то од највиших земаљских великаша, није чудо, што је већ за годичу дана, на представку намесника, која је 9. Децембра цару Францу I поднесена, постигнуто: да се чешки Музеј као правна личност са свима правима призна, да сме поклоне и завештаје примати, добра куповати и сама собом управљати. 11. Марта 1820. год. следовало је одобрење и царска наредба, да све земаљске власти имају дужност својески потпомагати прилозима и купљењем прилога народни чешки Музеј.

Већ је толико прилога било скупљено или обешановано, да се мораде одмах помислити на куповину неке веће куће, која је онда и за 25.000 фор. на Храцину купљена. Штатут дат музеју у царској дипломи наређује, да се та установа зове: Друштво народнога музеја у чешкој краљевини.

Цель је тог друштва: купити уметничке производе, природне предмете, стародревности, уређивати збирке, стављати их на опште уживање, како би се наука, уметност и радиност унапредила. Друштво се састоји из чланова оснивача и редовних чланова. Члан оснивач постаје сваки, који што приложи, а редован, који најмање 200 фор. у новцу на једаред или ствари у тој вредности музеју поклони, или се док је жив обвезе да ће годишње најмање по 20 фор. улагати. Целу администрацију води одбор од 6 чланова, председника, потпредседника, благајника и секретара, свега дакле 10 лица. Само редовни чланови, који стално у Прагу живе могу бити изабрани у одбор. — Секретару треба одредити пристојну плату, према послу. Одбор се бира на 6 година и сви чланови морају да умеју добро (!!) чешки писати и говорити. Сваке године месеца Фебруара мора се састати главни збор да прими извештаје, да прегледа стање касе, да прегледа рачуне, да бира према потреби одбор и почасне чланове, као и предлоге појединих чланова поднесене у интересу напретка музеја. Од збирака се имају ове подићи:

1. Збирка домаћих писмених остатака, који се на историју чешку односе.

2. Збирка (оригинали или копије) свију историјских успомена (гробнице, натписи, статује и др.)

3. Збирка домаћих грбова, печата и монета у оригиналу или у верној копији.

4. Збирка мапа и планова.

5. Збирка природних предмета, са особитим погледом на чешку земљу, тако да у општој збирци домаћи природни предмети буду одликовани народним чешким именима.

6. Збирка књига са нарочитом пажњом на „бохемика“

7. Збирка свију земаљских производа — сировине или рукотвора — да буде што потпунија. — Све ове збирке не смеју се никад, ни под којим именом отуђити, продати; оне представљају народно имање за вечита времена.

13. Децембра 1822. год. састао се први збор да избере одбор, и ту је за председника изабран гроф Штернберг и још 5 чланова високог племства и 5 научњака и то: Добровски, проф. Милауер, Штајнман и Герстнер; и та се сразмера скоро до 1848. године задржала. Одбор је настојавањем грофа Штернберга за време од 10 година умножио имање у новцу на 100.000 фор. а збирке су с дана на дан расле. Архијереј Хлумчански поклонио је: 117 рукописа, 81 првотисак и 183 ретке књиге чешке; међу првима беху драгоцене писма Жишкина са цртежима. Добровски је 2280 чешких књига — целу своју имаовину — оставио чешком музеју. Природне збирке су највише расле и највише се множиле, јер је цар Фердинанд 1836. год. наредио: да се сви дупликати бечке царске збирке предаду чешком музеју.

Због тако великог материјала морала су се одмах постављати лица за сваку збирку: да их уређују и у доброме стању обдржавају.

За библиотекара постављен је *Ханка*, за чувара зоолошких и ботаничких збирака *Пресл*, геолошких и минералогских збирака *Цише*. На скоро се указа потреба да се збирке зоолошке одеље од ботаничких и *Корда* би наименован за кустоса првих збирака.

Научни рад беше одмах од почетка доста знатан. Први плод озбиљних штудија: топографска карта Прага и околине угледа 1820. год. свет,

дакле тек што је друштво било конституисано. За тим, што је врло значајно, издата је књига од Пухмајера: *Граматика руског језика*, по назорима славног Добровског састављена.

Пресл је проучио хербаре природњака и ботаничара Хенкена који је све своје збирке чешком музеју завештао и издао опис бразилијанских биљака под именом: *Reliquiae Haenkenae* (Флора филипинских острва и јужне Америке). 1827. год. реши одбор, да се периодичан месечни лист редовно издаје на немачком и чешком језику. Редакција часописа би предата Палацком, који је те године (1829) изабран за члана одбора и коме припада највећа заслуга, што је чешки музеј, давно жељену установу, у живот привео. Али поред свег напрезања немачки лист већ кроз 4 године мораше обуставити, јер је број претплатника бивао све мањи, а чешки часопис је све већма растао и напредовао, ма да су оба листа стајала на једнакој ступњу по садржају и научној вредности.

Најважније дело одбора пада у 1830. год., јер се тада одбор решио, да оснује из своје средине Матицу чешку, којој би био главни задатак старати се о напретку и радити на развоју чешког народног језика и његове литературе. У засебном чланку биће опширно говор о тој, за чешки народ, тако важној установи, а сад је наша намера: да у најужем оквиру разложимо даљи развој чешког музеја и његов данашњи велики значај за народно образовање.

После смрти првог председника грофа Штернберга наступи вишегодишњи прекид. Место његово остаде до 1841. год. упражњено, док одбору није законом одређени рок од 6 година истекао. Тада буде изабран за председника гроф Ностиц, а у исто доба и 3 нова члана у одбор изабраше се. Међу овим на ново је био *Палацки*, гроф Франц Тун и кавалер Најберг. Као што се може прво доба до 1841. год. назвати период Штернбергов, тако се може друго доба, до 1870. год., назвати период Палацков. Ма да је био гроф Штернберг високо образован човек, који је са Хумболтом и Океном, са Гетеом и другим научњацима немачким и францеским стајао у непрекидној свези, ипак је његов рад био једностран.

Као природњак и родољуб он се заузимао за природне науке и Археологију, а историјске науке сувише је пренебрегао. Збирке зоолошке, ботаничке, минералшке и археолошке расле су у велико. Сам Штернберг је то увидео и у последњој његовој беседи (1834. год.) у одбору држаној, он је нагласио ту једностраност и стављао је себи у задатак : да се од сад и у правцу историјских наука чешки музеј развија, али његова неочекивана смрт осујети остварење тих лепих мисли.

Заслуга припада Палацком, што је положио основ систематичкој радњи на томе до сада необрађеном, а ипак за чешки народ тако важном пољу, што је израдио цео програм рада, и што је готово својом енергијом цео тај програм сретно и остварио.

20. Октобра 1841. год., дакле неколико месеци само после његовог избора, он је већ поднео цео нацрт свога рада. У уводу се спомиње задатак чешког музеја и наводи, како се до сад (1841. год.) једнострано развитак те установе руководио. Чешки музеј — вели он — треба да буде веран научни образац целе отаџбине т. ј. треба да нам представља целу Чешку у њеном историјском значају као верно огледало, у ком се огледа културно-историјски развитак целокупног народног живота, како у прошлости тако и у садашњости, по свом развићу у природи својој, у својим обичајима, у занатима, уметности, земљорадњи и литератури. Значај чешког музеја треба да лежи у свему том што је народно. Али пошто Чешка у свима својим природним одношајима као и по самој историји својој, уметности и литератури није изолована и не може се ни разумети, ако се многе појаве не оцене у свези са осталим догађајима, и ако се не упореде са суседним па и општем сличним појавама, то сједује отуд : да се чешки музеј не може ограничити ни у једном правцу само на чисто домаће ствари, но да мора тежити, да поред збирака домаћих предмета састави и збирке страних предмета од општег значаја. Домаће ствари остају главни предмет и основа, центар, тежиште рада.

Друга оснивачка мисао та је : да је задатак чешког музеја научан и историјски а не практичан. Тако исто стоји и то начело, да није цел

чешком музеју радити само за чисту науку као таку, но задатак му је купити научни материјал и приправљати га за научна испитивања. По томе предлаже Палацки да би по својој задаћи могао музеј постати једном средиште научног рада, и да би изнео што вернију слику народа, треба да се установе, уреде и умноже ове збирке :

1. Збирка мапа чешке земље од најстаријих времена до данас, и то како генералних, тако и специјалних, најподробнијих ; па и збирку, топографских карата.

2. Збирка геолошка, особито с погледом на рударство, које је у Чешкој пре открића Америке било тако напредно и развијено.

3. Збирка минерала и петрефаката, који се у Чешкој налазе.

4. Збирка биљака (Чешки хербар).

5. Збирка зоолошка свију домаћих животиња.

6. Збирке које се односе на археологију.

а) Географску : амо спадају планови и цртежи свију старих насипа, гробља, могила, градова, са свима тамо припадајућим стварима, као : оружје, намештај, алати ; чешки музеј мора тежити, да добије тачне планове и слике дотичних градова, развалина, у опште остатке свију грађевина. Ако се предмети тамо нађени приложе у природи, онда треба и веран опис : како, где, кад, од кога су нађени.

б) Археологија уметничка. Амо иду сви остаци уметности свију векова, као : старе грађевине, штатуе дрворези, споменици, слике сваке врсте, цртежи, сви у оригиналу или у добрим верним копијама, овамо спадају и остаци уметности : музике и певања.

в) Археологија историјска и општа : потпуна збирка свију чешких монета, медаља, грбова, печата, било појединих лица или фамилија, општина, корпорација. Слике свију знаменитих личности ; слике чешке ношње у разном добу, збирка оружја, бојевог материјала сваке врсте, црквених утвари и накита, као и драгоцености сребрних и златних, како су се у које време у народу употребљавале. Намештај кућевни, алати и производи домаће радности. Модели свију проналазака од Чеха учињених или нарочито у Чешкој употребљених.

7. Збирка свију натписа на грађевинама, шта-туама, гробницама, печатима, монетама, медаљама и т. д., најстарији ако је икако могуће у оригиналима, а иначе у верним копијама.

8. Збирка домаћих докумената (акта, писама), стари у оригиналу, новији у тачним, верним копијама. Амо би требало уврстити и збирку аутографа.

9. Збирка рукописа из обима целе чешке литературе свију векова. Уника, била да су у чешкој или на страни, требало би тачно преписати.

10. Најзад библиотека, која све те збирке објашњава.

Само тако постојана, челична нарав као што је Палацком била својствена, дар користити се свима околностима, и неуморна радиност, могли су ту мисао, на супрот толиким тегобама остварити. На срећу нашао је одмах у почетку најтоплијег одзива код свију чланова одбора, тако да се племство одмах писмено обвеза давати сваке године редовно 3000 фор. помоћи на преписивање старих рукописа и важних докумената. — Земаљско веће поклони све копије (2800 ком. најважнијих докумената) који су ради чешке историје под руководством самог Палацког у Бечу, Минхену, Риму и другима за Чешку важним архивама преписани. Архив рукописа и диплома тако је нагло растао, да је била прека потреба поставити нарочитог чиновника — архивара — што је управни одбор 1846. год. и учинио, наименовавши Ербена за архивара.

Збирке су се тако нагло множиле, да већ 1847. год. није било места — Пахлова археолошка збирка од 600 ком., Хелфертова збирка зоолошка од 56000 комада — тако да је земаљско веће 1847. год. одобрило из буџета чешког суму од 25000 фор. као помоћ: да се једна велика кућа са баштом купи. У тој је кући и сад чешки музеј смештен. Колико се у своје време та кућа чинила пространа, она је сада тесна, препуњена и за велике збирке сувише мала! — Година 1848. беше кобна и по чешки музеј, јер ту се скупљаху чланови првога све-славенског збора, и једино та околност беше влади довољна да — под Бахом — сматра чешки музеј као огњиште револуционарне пропаганде. 1852. год. био је Палацки принуђен

дати оставку као деловођа. Чешка шлахта махом се не само одрицаше одборништва, но поче и из реда чланова иступати.

Изгледало је тако, као да ће реакција и ту народну установу сатрти. Штатути беху поднесени већ 1851. год. а нису били потврђени ни до 1859. год. Заведен је нарочити државни надзор, на свима седницима одборским присуствовао је нарочити комесар владин. Ма да је један дворанин: гроф Валдштајн био председник, у одбору су седели управитељ вароши Прага, главни кмет и 3 члана земаљске владе! — Тако је трајало кроз 8 година! Не беше ни годишњег редовног — штатутима прописаног — главног скупа. Кад се једва доби дозвола, да се 1849. год. — после 9 годна — држи прво редован скуп, умре председник! Бахова влада нарочито забрани скуп, јер нису ни штатути потврђени, а нема ни председника. Срећом падне Бахова система 1860. год. и нова политичка струја, која беше од Солзерина провејана, донесе и потврду штатута и дозволу главног скупа. Измене у штатутима владом наређене нису биле битне, и односиле су се више на неке формалне стране: н. пр. у место: чешки музеј промењен је назив у музеј краљевине Чешке. Избор председника и потпредседника потребује царску потврду, а што је било поглавито важно, у додатку је цело устројство чешке Матице одобрено. Први редовни збор држан је 7. марта 1861. год. и ту су изабрани: за председника гроф Клам-Мартиниц, за потпредседника књаз Шварценберг, гроф Ј. Харах, барон Хилдебрант и игуман Цеидлер и Палацки као главни секретар, који се радосно тог посла на ново прими. За почасног члана изабрани бискуп Штросмајер пратио је одмах 1000 фор. дара чешком музеју. На гласу стојећи библиотекар Ханке беше умр'о, и мораде се одмах приступити наименовању новог библиотекара. То се и учини и млади литерат Врћатко би изабран на ханкеово место. Нови одбор је одмах издао позив на народ с молбом да се шиљу прилози у поклонима, новцу раду и т. д. Како су се збирке множиле, о томе нека само неколико података служи као верна илустрација одушевљења.

Гроф Коловрат завештао је своју библиотеку од 35000 књига. Породица грофа Штернберга по-

клонила је све своје збирке, хербаре, минералогске, зоолошке збирке и т. д. Адвокат Канка своју знамениту библиотеку од 10000 дела, и 3000 форинти за обдржавање исте. Цела Шафарикова библиотека са стотинама рукописа (српских) купљена је од земаљског већа и предата музеју. Ботаничар Малински завешта музеју потпуну флору чешке. На челу секције за природне науке стајаше славни *Пурквиније*, а он је и учинио и остварио предлог, да се цела Чешка *научно проштудира у свима правцима*. То је огроман рад, који и данас није свршен, и ако више од 20 фолио књига угледаше до сада света. Биће то потпуна монографија чешких земаља. На ту цел је и земаљско веће 3000 фор. годишње помоћи обећало, пољопривредно друштво толико исто, а и корпорације и поједина лица дају сваке године редовну новчану потпору, тако да се сваке године на ту цел троши више од 10000 фор.

На сличан начин као и за прородопис, организовани су поједини стални одбори за историју и археологију и сваки је основао свој лист! Природне науке у „Живи“, археолошке су заступљене у нарочитом периодичном „Листу“ и историјске у часопису чешког музеја.

Није нам намера, нити је овде место, да се упуштамо у набрајање поклона и прилога. Али ради смо, да наш научни свет упознамо са најважнијим предметима скупљеним у збиркама чешког музеја, да би сваки видео, како се може доста учинити за кратко време, само кад има добре воље, довољно енергије и родољубивог пожртвовања.

Да почнемо са збиркама природних предмета:

I Ботаничка збирка у 100.000 екз. око 30000 дела, састављена из:

1. Хербара грофа Штернберга,

2. Ботаничара Хенке, који је флору проучио и биљке купио у Калифорнији, Мехики и Чили, после на Маријанским и Лузонским острвима.

3. Хербар биљака Индије од Др-а Хелферта, који је од дивљака убијен, па с тога његов хербар и ако је богат по броју екземплара ипак има само 500 дела биљака.

4. Хербар кап. Брахта, флора горње Италије — флора Алтаја, флора Гренланда — Лабрадора, Норвешке и Шведске.

5. Хербар криптогама од кустоса Корде (има много печурака).

6. Потпун хербар чешки од проф. Тауше.

7. Професора Опица чешки хербар у 100 фасдикула, потпуна збирка чешке флоре.

8. Хербари Валрота — екзотично биље у стакленим баштама неговано у Европи.

9. Хербар Малинског у ком је флора Англије, Белгије, Сардиније богато заступљена.

У целокупној збирци су европске земље најлепше и најбогатије заступљене и то: Чешка, Аустрија, алпийски предели, горња Италија. Најоскуднија је партија *флора Русије и балканског полуострва*.

Ваневропске земље су добро заступљене:

Индијска флора (Валих и Хелферт)

Флора сибирска (Мајер и Ледебург)

„ маријанских острва (Хенке)

„ персијска (Кочи)

„ Сирије (Гелард)

„ Египта и Крита (Сиберт)

„ Капланда (Африке) (Дрег и Еклан)

„ острва Мавриција (Хилсенберг)

„ Аустралије (Силбер и Хокер)

„ Пенсилваније (Пешиг)

„ Чили (Вертер, Куминг, и Хенкен)

„ острва Мартиника (Кохут)

„ Мехике (Хенкен)

„ Бразилије (Пол)

Из овог списка види се, да су флоре централне и западне Америке, Мадагаскара, Јаве, Хине, Аустралије, северне Америке, мале Азије веома оскудне, слабо заступљене. Тај је списак пре 10 год. обнародован, а *новијег нема!* Збирка дрва, просек хоризонталан и вертикалан сваке поједине феле дрва, основана од грофа Штернберга потпуна је за чешке и аустријске земље, а доста богата у страним фелама. Збирка плодова и семена потпуна је, и показује многе занимљиве предмете. Печурака има више стотина у воску моделираних по природи, тако исто и воћа.

II Минераложке збирке су веома угледне, и подељене у две групе. Једна је општа минераложка а друга чешких минерала сасвим потпуна. Збирке је знаменити минералог Цице сам уредио и класификовао. Општа минераложка збирка тим је знаменитија, што се ту налази много минерала, описаних у II делу Мосове минералогije од Цица издане 1839. год. Сви варијетети и феле и сви примерци су у прекрасним великим комадима представљени. Многи редови ових минерала: Пираргирити, Стефанити, Бурнонити, Хематити, Лазурити, Барити, Калцити и т. д. одликују се необичном лепотом а тиме што су кристали и кристалне групе потпуне, целе и непоковане. Општа минераложка збирка састоји се из више од 10000 екз. а збирка чешких минерала броји, одвојено за се, више од 3000 ком. Сваки је рудник ту представљен са најлепшим својим екземплярима.

Уз ове збирке иде потпуна геолошка збирка Чешке, састављена од професора Цице и Крејчи и збирка у Чешкој нађених метеорита. Потпуна збирка кристала од гипса израдио је сâм професор Цице. Она је и на гласу због своје тачне и лепе израде.

III Зоолошке збирке. Основ је тој збирци положен даром цара Фердинанда, који је 1836. год. наредио, да се сви дупликати бечког царског кабинета изберу и предаду чешком музеју.

За тим је поклонио гроф Колоредо своју велику збирку абисинских тица. Удова Др-а Хелферта — који је у Индији убијен — даровала је 50000 ком., и 700 кожа само азијских тропских тица чешком музеју. Велику заслугу за проучавање, опис и угледно препарисање има Др. Фрич, који је сам око 400 сисара чешком музеју поклонио. Ови су сви најлепше препарисани, веома угледни и купљени су од разних менаџерија. Тако је Др. Фрич обогатио чешки музеј са једном врло лепо испуњеном жирафом, једним прекрасним примерком африканског лава и гориле (костури и испуњене коже).

Збирка костура свију кичмењака угледна је и врло лепо израђена. Збирка птица броји сада више од 3000 ком. — ту је и знаменита збирка пуковника Фелдека. Велико дело птица од Др-а

Фрича издато колорисано, рађено је по примерцима збирака чешког музеја. Највећа је реткост: *Didus ineptus*, која је већ на измаку прошлог века била изумрла. Осим овог екземплара *Didus*-а налази се још један у Оксфорду и један у Данској.

Мање су угледне збирке водоземаца — само 300 ком. — и риба само 500 ком.; чешке и далматинске рибе потпуно су заступљене.

Ниже животиње су у великом броју заступљене: 100000!!! ком. (рака ипа само 300 примерака) црва 568 ком.

Збирка палеонтолошка састоји се из 10000 живот. и 3000 биљних екземплара. Ту је збирка трилобита у којој се налазе *Уника Dinoterium giganteum*, налази се ту у тако потпуном примерку, каког га нема ни једна збирка! Интерсантна је и башта састављена из угледних стабала окамењених дрва.

IV Историјске збирке:

1. *Архив*. Као што је пређе већ напоменуто, највећа заслуга припада Палацком, што се до 1841. год. занемарени архив тако брзо и тако обилато попунио. Палацки је на својим путовима, у Минхену, Риму, Паризу, Берлину, и др. — куда је ради проучавања тамошњих архива често одлазио — копирао сâм најважнија документа, или их је дао преписати, пошто је као чешки историјограф на то од чешког сабора нарочито овлашћен био, и на ту целъ је, осим буџетом одређене суме, добијао од појединих породица још доста знатне суме као потпору. Сва та многобројна, коректно преписана документа, оставио је, по одобрењу чешког сабора, чешком музеју, као прилог, и сам их је тамо уредио.

Документа се налазе у великим, тврдим корицама, повезана, хронолошки поређана и приступна сваком хисторику.

Најстарије листине — од год. 1378. јесу устав еснафа за израђивање чоје, у вароши Рихнови (*Reichenau*). Кад је 1852. год. феудално уређење судова у Чешкој замењено устројствима у смислу и духу модерне државе, највиши је земаљски суд укинут, и — по наредби — његова је архива пре-дана чешком музеју на чување. Она се састоји из 560 фолијаната! То је потпуна збирка свију суд-

ских решења од 1479. до 1783. год. По томе се мораде архив поделити на 2 одељења : 1. оригинали и 2. копије.

Даља је подела учињена :

1. Документа на пергаменту.
2. „ „ хартији писана.

За тим још : А) Документа од владара издана. Б) од појединих великаша. В) од појединих корпорација. Г) од појединих приватних лица.

Најстарији докуменат на пергаменту писан, то је повеља краља Владислава од 1115. дата манастиру Кладруба, друго : истог краља од год. 1144., то је повеља за оснивање манастира Седлеца.

Најстарија, истина од приватног лица је од 1165 год. у виду сведочанства, којим бискуп прашки Данијел уверава : да је мошти неког свеца својом руком на извесно место сам положио. Листови на артији почињу од 1370. год. Најстарији лист тог рода јесте повеља чешког краља Карла IV којом вароши Хеб некакве повластице и земље поклања. **Скупа се таквих оригиналних докумената налази до сад 30000 комада.**

2. *Дипломатар* или збирка копија има готово 25000 ком. *До краја 13. века је потпуна, а за 14. и 15. век веома богат.*

Документа, која се односе на чешку историју стављена су засебно. Међу овима је врло важна збирка протокола седница свију чешких сабора, од чести преписане, од чести печатане — даље : *Libri Confirmationum* из XIV века и *Urbarium* манасти. Острова, који почиње од 1368. године !

Ту се налази цео архив родбине грофа Штернберга.

1. Збирка аутографа врло је занимљива. Рукописа Хуса, Јана Жишке — потписа 30 Дефензора чешких из 15 века.

Између камених остатака занимљива је мермерна плоча, на којој су компактати базилејски написани (од 1437. год.)

2. Збирка печата чешких већина у оригиналу око 40000 комада.

3. Збирка чешких грбова, око 3000 комада.

4. Збирка монета и медаља како домаћих, тако и страних, већином скупљена и састављена даром, завештајем. На ту збирку није се имало откуд трошити, јер је главна цел била скупљање чешких

новаца, а све остало дошло је случајно. Та је цел и сјајним успехом увенчана, збирка чешких новаца потпуна је.

5. Збирка археолошка и етнографска броји око 40000 комада. Темељ тој збирци је положио гроф Врбна 1826. год. поклонивши мноштво предмета од Бронза и бакра, нађених код места Јинечек. Проф. археологије Воцел написао је ваљану књигу *Die Grundzüge der böhm. Alterthumskunde* и броширицу : потреба да се народне старине и како сачувају од пропасти, која је по селима раздавана и свуд проучена, имала, великог уплива, једно што се прилози у велико множише, друго што су ископани предмети од бронзе, бакра, гвожђа или земље шиљани на дар чешком музеју, а што је по најважније било, читаве збирке су завештајем поклоњене, тако да се могло и ту приступити уређењу збирака по начелима модерне археологије. Има ту важних предмета, Уника, која су у фотографијама саопштена свима подобним заводима. Мимогред наводимо, да се ту налазе збирке : музикалних инструмената ; старог и средовековног оружја ; стародревних, најразнијих дрвореза ; вештачких ствари од ћилибара, слонове кости и т. д.

Збирка лепих вештина, литографија дрво-бакро-челико-реза постала је поклоном др-а права Канка који је своју велику збирку од 100000 ком. чешком музеју завештао а у једно и капитал, за одржавање ; од интереса, тог капитала добија кустос редовну плату. У тој збирци најјаче је заступљен чешки живопис. Амо је још додата збирка мапа и планова (више од 3000 ком.)

6. Библиотека, која је 1870. год. бројала већ више од 100000 штампаних књига и 4000 нумера рукописа. Ту није урачуната Шафарикова библиотека. Најлепша, најређа, најскупља дела природних наука, наука државних, земљописа, историје, налази се ту, привређена или даром појединих великаша или потпором из земаљског буџета. Тако су : библиотека Добровског 2300 дела (само славенска литература), тако шафарикова славенистика, др-а Вуншица 600 најдрагоценијих дела за Генеалогiju и Хералдику. Пољски племић Роскизески је целу нову литературу пољску скупио и поклатио чешком музеју. Одиста леп пример

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

славенске узајамности! Само да наведем неколико дела скуних и ретких: Хумболта, Бифона списи целокупни са илустрацијама, Јакина опис старог Египта, Bory de Saint Vincent Expedition de Morée Фресинета, Орбини, Бомонт д Урвиљ, Принца Највида, Пиклер-Мускауа, путовања Баркера и Бертоле-а Марцијуса: Genera et Species plantarum; од истог Palmae, Plantae Indiae orientalis.

Wallich plantae Australiae rariores.
Rheede Hortus Malabaricus, flora Danica.
Roxburgh Plants of Coromandel.
Link et Hoffmannsegg Flore Portugaise.

Ruiz et Pavon: Flora peruviana et Chilensis (свака је биљка насликана руком и колорисана, то је дело света у 12 екземплара угледало света.)

Blume Flora Javae.
Walstein et Kitaibel Plantae Hungaricae.
Wight Icones: Plantarum. Indiae orientalis.
Кромхолц: Печурке (на чешком језику)
Geoffroy: Les Mammiferes.
Cuvier et Valenciennes: Poissons.
„ Recherches sur les ossements fossiles.

Ehrenberg: Infusoria.
Agassiz: Poissons fossiles.
Orbigny: Paleontologie française и т. д. и т. д.

За историка има ту стотинама занимљивих чешких, славенских рукописа. Душанов законик налази се у једном лепо писаном и добро сачуваном екземплару у тој библиотеци. Компактати базелски су у оригиналу. Ту се чувају рукописи: Краљовски, зеленогорски Либулин суд, Хроника Далимила, разна писма Јана Хуса, Штитнехо, Рокциани, Liber viaticus и Мариале арци-бискупа Ариоста са минијатурним живописима (1350—1370) веома лепим и добро сачуваним и т. д.

Управни одбор чешког музеја предузео је 1864. год. једно важно дело: научно испитивање чешких земаља. По веома опширном програму имале су се чешке земље описати: 1. Топографски, 2. Метеоролошки, 3. Орографски, 4. Хидрографски, 5. Фауна и Флора, 6. Геолошки 7. Етнографски, 8. Археолошки, 9. Опис и анализа свију лековитих вода, 10. Опис и инвентар свију архива

у чешким земљама и 11. Опис и слике свију места историјски важних.

По томе су за сваку врсту научног рада састављене нарочите комисије и сваке се године издају по неколико научних радова.

Ево н. пр. шта је урађено 1878. год. Проф. политехнике Користка начинио је детаљну карту и снимио цео терен војне карте чешке под бројем 15. Професор Брејчи и Хелмекер довршили су проучавање терена у хруђимском и чаславском округу и начинили геолошку карту истог (у разм. 1¹⁴; 400⁰). Исти су те године и издали геолошку карту околине прашке. Професор Фрич продужио је палеонтолошке студије у слојевима креде између вароши Мелника и младе Болеславе. Професор Борички проучио је еруптивне формације у околини Мнихове, Кривоклада и начинио је мапу силурских слојева исте околине. Израдио је даље око 700 микроскопских препарата и довршио је хемијску квантитативну анализу од 33 пробе тог камена. У ботаничком је одељку проф. Челаковски проучио околину града Орлице, пронашао је више нових фела (као: Sturmia Loessellii и Orobanche cruenta) и срањивао је флору тог краја са флором других предела Чешке.

У зоолошком одсеку продужио је Др. Вејдовски своја проучавања о анализама чешким; ради те цели походио је околину Мелника. Асистент Новак купио је материјал за научни рад о астеријама, које се налазе у слојевима креде у Чешкој у околини вароши Теплице, Ловошице и Хеба. У метеоролошком одсеку састављена су дата за прошлу годину и установљено је 10 нових станица. У одсеку историјском продужен је рад испитивањем главне архиве вароши Прага и архива неких велможа и знаменитих вароши. Тада је асистент ч. м. са чуваром архиве књаза Шварценберга, која се чува у граду Ворлику, преписао и донео чешком музеју 160 копија важних докумената, која се односе на доба дохуситских бојева. У околини Прага проучава се архив вел. манастира Бренова, откуд је донесено 110 копија. Тај рад продужиће се и даље, јер је тамо нађен архив манастира Виљемова за који се је мислило да је поништен. У самом Прагу проучен је архив кавалерског реда Малтеза и ту је справ-

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

лено 100 копија. Осим тога преписан је цео Codex Thomaeus. Тако је Дипломатар обogaћен са 700 важних копија. Осим тога је Др. Ј. Челаковски проучавао архиве општина Хруђим, Полне и в. Мита.

Најзад да видимо шта је било са готовином чешког музеја? Још 1847. год. купио је одбор једну од најлепших кућа на угледном месту у новој вароши. Ма да је та кућа на 2 ката са многим великим, видним собама и салама изгледала и сувише пространа, ипак већ 1852. год. она је постала сувише тесна! Била је дубком пуна, по ходницима стоје сандуци, који се не могу испразнити, јер се нема куд с књигама. Та се незгода с године на годину све више опажа, постала је несносна, и с тога је општина прашка при регулацији нове вароши поклонила чешком музеју један простран плац.

Имање чешког музеја састојало се концем 1878. год. из 55000 фор. у државним аустријским 5¹/₂ обвезницама; фонд за подизање нове зграде нарастао је на 41000 фор. а фонд ботанички професора Опица нарастао је на 2400 фор. Из тог фонда се награђује сваке године најбоља ботаничка расправа, која се предаје јавности.

Жао ми је, што нисам могао тачнија, подробнија и новија дата скупити, но она што сам их овде навео; ова казују стање музеја још 1864 године! Нема нигде тачног списка, а уверавају ме поједини пријатељи, да је немогуће такве спискове и саставити, јер су збирке тако нарасле, да би се морало неколико фолијаната написати!

За моју цел пак држим, да су и ова дата доволна, јер јасно показују: *шта може да учини један мали народ, кад су сви сталези задахнути родољубивим духом и жељом за напредак и развитак свог народног живота.*

Чешки музеј испунио је и другу цел, која до душе нигде нијени наговешћена, али може бити, да су први радници на чешком музеју сматрали ту жељу као тешко постижну, или као неку утопију! Та је жеља била: да се некадашња слава чешких високих школа: *alma et antiquissima mater Universitas Pragensis* васкрсне и да народни језик опет буде уведен на универзитету. А ево нема ни 50 год. од постанка чешког музеја, па и та се жеља испуни! Што се до те мете тако брзо дошло, има поглавито да се припише установи чешког музеја! Чим се збирке тако брзо почеше множити, мораде се одбор чешког музеја одмах постарати, да се поставе чувари, ради састављања, уређивања и изучавања сваке поједине збирке. Награде, које су даване, беху с почетка незнатне, али се нашло младих, одушевљених ученика, којима такав положај беше добро дошао! Такви су: млади Челаковски, Фрич, Воцел, Пресл, Никрл, Локај, Корда, Врћатко и Крејчи, од којих већина касније постадохе професори. Сада чешки универзитет има цео философски факултет од ових сиромашних ученика, који испрва радише бесплатно, а доцније беху плаћени са 300 фор. као чувари! И тако је себи чешки народ сам скупио збирке за свој универзитет! Лако је сада допунити где по нешто недостаје, набавити што нема, кад је такав широк темељ положен! И тако чешки народ даје свима малим народима жив пример, шта се може створити у приликама, које су по народни развитак неповољне, кад се само споје дурашна воља, дубоко уверење за народну будућност и ватрено родољубље. Онда се све сметње лагано али по све сигурно савлађују!

Др. Ј. Валента.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПРАКТИЧНО УПУТСТВО

ЗА

ПРЕДАВАЊЕ ОЧИГЛЕДНЕ НАСТАВЕ

П Р В И Д Е О

ВЕЖБАЊЕ У ГОВОРУ И РАЗУМЕВАЊУ У ОПШТЕ

1. РАЗГОВОР

Именовање главних делова човекова тела

Знате ли како се зову ствари које овде у соби видите? Именујте сваку ту ствар. Умете ли ми побројати делове вашег тела? Кажите, које вам је глава, које су руке, ноге, труп? Именујте сад и покажите и друге делове. Кажите овако: ми имамо једну главу, две ноге, један труп. Кажите сад редом, како се зову они делови тела, на које ја покажем. Како се зове ово? Како ово, то? и т. д.

— Нос, врат, колено, чело, нога, леђа.

Ноге и руке зову се удови човечијег тела. Кажите сад делове: руке, главе, очију и т. д. — Што дете не буде знало, разуме се да му треба казати.

— Делови су главе: лубања, теме, коса, уши, лице, чело, очи, нос, уста, образи и т. д.

Кажите сад овако: лубања је део главе, уста су део главе, чело је део главе. Делови су трупа: груди, прси, леђа, плећа, слабина, трбух, крста. Делови су лица: очи, уста, образи, чело, нос, следе очи. Делови су врата: грло и гркљан. Делови су шаке: палац, кажи-прст, велики, средњи, домали и мали прст, длан, стремен и нокти. Делови су ноге: бедро, бут, колено, листови и голени. Делови стопе: пета, табан, прсти и нокти. Делови очију: очна јабучица, зеница, обрве, трепавице, капци. Делови уста: усне, језик, непце, десни, вилице, зуби. Делови носа: корен, врх, ноздрве, рскавица, пречага. Унутра у телу находи се: крв, кости, мозак, срце, слезина, бешика, јетра, плућа, жиле.

2. РАЗГОВОР

1. Понавља се прошло

О чему смо јуче говорили? Покажите ми неколико већих и неколико мањих делова тела. Кажите који део који је испод коже. Долазе ли жиле у спољне делове или унутарње? Који је најглавнији део тела? — Глава. — Кажите који било део главе. — Очи. — Кажите део очију. — Зеница. — Кажите сад овако: Глава је

најважнији део тела. Очи су део главе. Зеница је део очију. Које делу тела припада нос, које лице? Кажите све то сад заједно. Можете ли казати неколико делова главе тако, да прво сваки део који кажете буде опет део другог ког дела; и друго опет на против, да ми кажете оне делове, који су делови мањег кога дела?

2. Употреба тих делова

Шта радимо очима, ушима, рукама, ногама, зубима, језиком?

— Очима видимо. — Вид.

— Ушима слушамо. — Чување.

— Рукама узимамо, пипамо. — Пипање.

— Носом миришемо. — Мирисање.

— Језиком говоримо и окушавамо. — Укус.

— Ногама идемо, зубима жваћемо, устима једемо, говоримо, свирамо (у свиралу).

Шта можемо радити целим телом?

— Можемо стојати, ходити, лежати, трчати, пливати, пузати.

Како можемо ићи?

Можемо ићи полако, брже, трком, усправо, сагнуто, тромо, љуљјући се, посрћући, рамајући и т. д.

Шта можете радити главом?

— Главом можемо климати, вртити, поздрављати, махати, одобравати.

Како прете зла деца кад се расрде? — Песницом и намрште се у лицу. — Кад употребљујемо све удове и већину делова нашег тела? — Кад пливамо и кад се пужемо. Кад се највише употребљују очи, кад руке, ноге, прсти и т. д.? — Кад се шије — прсти, кад се чита — очи, кад се иде — ноге, итд.

3. РАЗГОВОР

Именовање лица која живе у кући по имену, сродству, узрасту и старешинству

Кажите ми имена свију оних који живе заједно с вама у кући. — Како зову они један другог? — Станко, Славиша, Павлија. Стана и т. д. Отац, мати, деца; брат сестра; муж, жена, син, кћи; слуга, слушкиња. Ко је старешина у вашој кући, а ко су млађи? По-

бројте сад све старије по годинама. Кажите ти, Стоји-славе, који други људи долазе често твојој кући, и који најчешће, а који опет ређе, и шта и једни и други раде кад дођу? Шта ради твој отац преко дан? Шта је твој отац? Шта ради твој брат, сестра, мати; слуга слушкиња? Сад ми опет кажи, шта ти сам радиш и у чему проведеш дан од јутра до мрака?

— Кад устанем из постеље, благодарим Богу, што сам устао здрав и што сам мирно ноћ провео. Молим се Богу, да мени, оцу, мајци, сестрицама, браћи и свима добрим људима даде здравље и срећу. После се облачим, умивам и чешљам; поздравим оца и мајку, доручкујем па онда полазим у школу. — У вече пожелим оцу и мајци лаку ноћ, свлачим се, благодарим Богу што је сачувао моје здравље овог дана, и дао ми тако много радости и милине, и молим га да он свима добру и лаку ноћ и пријатан сан даде.

Ако дете на нечему повисе остави своју пажњу и зажели што више дознати, онда му ту жељу треба одмах и задовољити, само кад се она показује као радозналост.

4. РАЗГОВОР

Именовање познатих животиња

Можете ли ми именовати сву животињу која се у вашем домазлуку налази, и која је ваша? Кажите ми још и другу животињу коју познајете и коју сте ма где видели. Кажите једну велику животињу. — Коњ. — Једну малу. — Миш. — Коју умиљату. — Јагње, голуб, куче, маче, тица. — Кажите сад коју неумиљату. — Свинче, слепи миш, кртица, муве. — Кажите коју животињу, која живи у ваздуху, у води, на земљи, у земљи, по камењу. Које животиње особито воле деца?

— Девојчице воле мале беле јагањчиће, беле голу-биће, мале мачиће и тичице. Мушкарци воле да се играју са псима, веверицама, да хватају бубе и лептирове; девојчице радије беру цвеће и плету венце.

А за што се по неки пут заповеди деци да купе и туку гусенице и беле лептирове?

За ово вежбање треба да имају слике од свију животиња па да се покажу.

5. РАЗГОВОР

1. Понављање и именовање још неких животиња

Именујте неколико животиња, које се налазе код куће. Именујте ону коју немате. Сад коју имате, коју познајете по слици, или коју сте где било видели. Има ли коњ главу, ноге, уши, очи, нос? А има ли руке?

Које су делови његовог тела? Шта има у коња, што нема у човека? Шта има у крава што нема ни у човека ни у коња? Шта има у тица, а у људи нема? Што ће тицама крила? Што ће крави рогови — рибама пераја и рен? Знате ли животињу, која нема ногу? — Која има много ногу? Која нема длаке? Шта имају неке животиње место длаке? Које имају перје, а које чекињу?

2. Корист од животиња и њихова својства

На што нам је коњ? На што крава, свинче, овца, кокош, патка, гуска?

— Коњ се употребљује за јахање, за ношење то-вара, за вучење кола и на њима терета.

Кака је корист од коња кад мањка?

— Од коже се прави обућа, амови; од репа, гриве и длаке душеци и друге ствари; од костију чешљеви, чачкалице, дугмета, корице на ножеве и виљушке. Краву држимо највише због млека, од кога се прави сир, кајмак, масло и сурутка. Волове употребљујемо такође за вучење терета и за орање. — Месо од за-клатог говечета употребљујемо за храну. А длака, кожа, кости, рогови за разне ствари. Овце држимо највише због вуне, а и месо се употребљује за храну. Кожа, вуна, лој и црева све је то од потребе. Од свињ-чета имамо корист само кад га закољемо, месо једемо, или зготовљено, или осушено, или у колбасама. Од сала и сланине топимо маст. А од чекиње која је по-врх леђа праве се четке. Кокоши држимо због јаја; гуске, патке и ћурке и због јаја и због меса. Од њих се оставља перје за перине и подглавице, а од гусака још и пера за писање.

6. РАЗГОВОР

Гласови и језик у људи и животиња

Дете може плакати, викати, смејати се, говорити, певати, јецати. Шта ради дете кад је весело? — Пева, смеје се, скаче. — Шта ради кад је жалосно? — Плаче седи или стоји мирно, завуче се у кут. — Шта ради дете кад је немирно? — Виче, скаче, трчи и чини разне покрете. Гласом и кретањем исказујемо радост или жалост, оно што нам се допада или не допада, оно што волимо или на што мрзимо. Мирно и послушно дете увек пази на глас и знак родитељски, па пре-стаје од игре, кад они само руком даду знак да то више не трпе. Кад родитељи прете прстом своје де-тету? Кад му климају главом или машу руком? Ка-кав глас издаје крава? Како се то каже? — Крава риче. — Какав глас издаје коњ? Како се то каже? — Коњ хрже. — Како псето? Како се то зове? —

Псето лаје. — Како петао? Како се то каже? — Петао кукурече. — Мачка мауче, миш цичи, свињче рокће, славуј пева, кокош какоће, квочка квоча, овца блеји, коза вречи. Змија пишти. Курјак урла. Медвед мумла. Сврака крекеће. Кукавица кука. Жаба крекеће. Псето режи пре но што ће да залаје.

Шта ради везано псето? — Оно вије, диже реп, гризе везу. — Шта ради коњ кад му је добро? — Хрже и усправи уши. Коза скаче и игра се. Псето маше репом, кад је радо да му се што даде, скаче и умиљава се пред својим газдом и пропине се уз њега. Знаш ли што казати о свињчету? — Свињче је нечисто. Воле да се ваља по блату. — Које се животиње држе чисто? — Мачка, голуб, лабуд то су врло чисте животиње. — Можете ли још што-год казати о волу, крави, коњу? — О врани, свраки, врапцу? — Која је животиња верна човеку? Која воле да ради оно што види да ради други — да подражава? —

7. РАЗГОВОР

Места у којима живе људи и животиње

Како се зове ово место где ми учимо? У којој је улици ова школа? Како се зове ово место у ком ви живите? У којој је улици твоја кућа? Куда можеш отићи, ако поћеш право том улицом? Куда ћеш отићи кад изиђеш одавде, па поћеш десном улицом? Јесу ли све куће једнаке по величини, и јесу ли све у једном реду понаместане? Како се зову куће, у којима живе богаташи и велика господа? Како се зову оне, у којима живе сиромаси? Чија се кућа зове колебица? Ко живи у дворовима и здањима? Где живи, — једе, пије и спава — коњ, крава? Где живе тице, мишеви, црви, бубе? — Неке тице живе на гранама, неке на кућама, неке по стенама, а неке и на земљи. Тице праве себи гнезда. Тичија су гнезда врло различна. Јесте ли их видели? Знате ли како је гнездо ластавичино, славујево, вранино, врапчије? Где живи веверица? Какве животиње живе у дупљама? — Слени мишеви живе у пећинама, старим зидинама и развалинама. — Јесте ли гледали где живе челе, мрави? — Велики зверови као: лавови, тигрови, медведи живе у пећинама. Знате ли коју животињу, што живи у риту, дупљама, на дрвећу, по стенама у мору? Лисицу изгоне ловци из рупача с керовима. Мачка вреба миша над његовом рупом. Паук хвата мухе у своју паучину. Змија чека свој лов сакривена у трави, камењу и кладама. Орао и јестреб стрељају свој лов из висине. Знате ли шта раде неке животиње, кад се раздраже и наљуте? — Псето уједа. Мачка гребе. Коњ се баца ногама, а и уједа. Крава боде. Веверица гребе и уједа. —

8. РАЗГОВОР

Храна људска и животињска

Шта једемо и пијемо у извесно доба дана, и које је то извесно доба? Ићећ загашујемо водом и млеком; кад је човек здрав, то му је пиће пријатно. Једемо хлеб, месо, кромпир. Допада нам се такође: грашак, боб и друго вариво. — Вино, пиво, кафу и чај такође пијемо. — Кажите ми, коме пије слатко и пријатно јело и пиће, и ко мора да пије оно, што му је неповољно? — Шта једе и пије животиња? — Све животиње кад су жедне пију воду. — Рогата животиња — краве, овце, козе — најбоље воле да једу траву. Коњ најрадије једе траву, сено, зоб и хлеб. — Знате ли шта воле да једе коза, магарец, псето, мачка, миш, кокош, патка?

— Овца радо једе мекиње. Магарцу се допада репа. Псето воле месо. Мачка је задовољна са мишевима и тицама. Миш воле да гризе и сецка хартију а најбоље му се допадају чварци. Кокош воле зрневље и мрве од хлеба. Патка воле црве, глисте и мале рибице. Свињче једе све, али особито воли кукуруз, жир и сплачине — помије. — Коза радо брети шушњар и гули лику. Зечеве воле купус. Слени мишеви маст. Славуј мравија јаја. Врабац кљује зрневље, једе вишње, дудиње, трешње и црве. Медвед воли мед и крушке. Јеж једе мишеве, жабе и црве.

Мислим да не би ни требало напомињати да деци никад не треба давати онака питања, на која она нису устању одговора дати. Деца треба да су својим очима видели шта која животиња једе, или да су бар о томе више пута слушала.

9. РАЗГОВОР

Камена таблица, писаљка и сунђер

Шта је то — показујући на таблицу, писаљку и сунђер — што стоји пред вама? — Таблица, писаљка сунђер и крпа. Говорите за мном реч по реч, што ја будем рекао: Ми имамо таблицу. Имамо писаљку. Имамо сунђер и крпу. — Кажите сад овако: Ми имамо таблицу, писаљку, крпу и сунђер. — Пазите, ево видите: писаљка је танка; табла глатка; крпа сува и чиста, а сунђер мокар. Поновите сад и то сами. — Кажите сад овако: ми имамо запиљену писаљку, глатку таблицу, узану, суву и чисту крпу и мокар сунђер. Деца треба то дотле да понављају, док не буду у стању да разумљиво и брзо искажу.

Видите ли да сем тих ствари још штогод ту има? — А што ће овај конач? — Њиме је привезан за таблицу сунђер и крпа. — А што су те ствари привезане? — Да се не губе и да су увек уз таблицу. — На што нам је таблица и писаљка? Шта радимо с њима?

Напомена. На ова ће питања деца различно одговарати. Са сваким тим одговором, ако он и колико одговара цели, треба се задовољити, јер је овде главно, да деца мисле и говоре.

После тога, повуче се на таблици неколико црта, или се што год нацрта, па се онда продужи говор: Видите шта можемо да начинимо писаљком на таблици? Можемо да пишемо и цртамо. — Те црте можемо бројати. — Шта рекох да можемо радити са писаљком? — Писаљком можемо правити црте, њоме можемо писати и цртати.

Ода шта је начињена таблица? — Ево видите, она је начињена од камена, који се зове крижуља — листица. — Но да ли је она баш од самога камена? Шта има још на њој?

Напомена. Пазећи на ступањ дечијег развића, треба им увек давати разна питања; али свагда главно питање треба на послетку не само поновити, но захтевати да на њега тачно одговоре.

Кажите сад сами, од чега је направљена таблица, а од чега писаљка? — И писаљка је начињена од камена, као и таблица. — Тако је. Она се прави од истога камена, но се само бира мало мекши него што је онај у таблици. Можеш ли ми још што год казати о таблици и писаљци?

— Писаљка је дугачка, округла, са оба краја зашиљена и лако се крши. Таблица је широка, четвороугласта, тврда, дугачка, танка. Има оплату која је чува, па се лако не крши. — Шта се ради са сунђером? — Сунђером обришемо оно, што смо на таблици написали; па кад се после сунђера таблица крпом протре, она ће онда бити сува и чиста.

Напомена. Одмах још од првог вежбања, треба децу поступно навикавати да одговарају у потпуним реченицама, како ће се из њених одговара лако моћи разумети и само питање. Но ако деца не могу баш цео одговор да искажу, онда им треба казати целу реченицу, па да је она понове, а никако им не треба говорити реч по реч из одговора; јер ако се тако узради, онда деца неће ни најмање размисљати о ономе што се питају, него ће се увек ослањати на учитељево доказивање и дошаптавање. Не треба опет давати ни онаква питања, у којима се под видом одговара само то питање понавља; — јер тим се ни најмање не изопштрава мишљење у деце, него се на против уче панагајском понављању туђих речи.

10. РАЗГОВОР

Понављање онога што се прешло

Шта сте јуче писали на таблици? О чему смо јуче говорили? — Кажите ми што год о таблици и писаљци. — Зашто квасимо сунђер? — Ода шта је начињена оплата? — Гледајте: Ова је оплата — оквир — рам — начињена од четири узане дашчице, од чамова дрвета. Да ли је који од вас видео: јелово, чамово

или борово дрво? — Ко је начинио ову оплату, а ко камену плочу? — Камен се налази у брдима и вади се из њих копањем. Камен се ломи за то удешеним справама, па се онда од њега праве веће и мање плоче. Свака се плочица метне у оплату да се не разбије кад се испусти те падне на земљу. — А праве ли се од камена или од дрвета сунђер и конач? — Ко прави конач? — Ода шта је крпа? — А ода шта је начињено платно? — Ко прави платно? — Пазите! Сунђер се налази у мору, баш на самом дну морском. Људи морају да се загњуре и да сиђу на дно, па да сунђер одсеку који је прирастао за камен. Ти се људи зову гњурачи или ронци, за то, што се гњурају, роне у воду. — Крпа је од платна, а платно прави ткач. Ткач тка платно од конача т. ј. он саставља и уплеће конце у једно, и то ради на справи, која се зове разбој или стан. Конци се пређу од лана и конопље, а то су биљке. Је ли који од вас видео лан и конопљу? — Који је део табле начинио каменар, а који столар? Шта ради ужар, ткач и гњурач? — Је ли који гледао, кад који од њих ради?

11. РАЗГОВОР¹⁾

О узајамном положају ствари

Покажите ми две ствари, које на близу једна до друге стоје. — Покажите ствари које редом стоје. — Које би стајале једна над другом, — једна више друге? — Метните две тачке једну до друге. — Једну под другу. — Три тачке једну под другу — четири право једну под другу. — Десет тачака у један ред. — Десет тачака једну над другом. — Који су делови човечијег тела близу један другог? Који делови стоје један под другим? — Покажите ствари које стоје у једном реду. — Дрва у врту стоје редом. — Куће у улици стоје редом и близу једна друге. — Војници стоје, а често и иду у једном реду. — Цреп на кући стоји редом. — Патке и гуске кад пливају и кад иду, иду редом. — Прозори се праве редом. — Димњаци на кући стоје редом. — Скамије у школи стоје редом. — Зуби у деце стоје и расту редом. — Дугмета се пришивају редом и т. д.

12. РАЗГОВОР

Још нешто о узајамном положају ствари

О чему смо јуче говорили? — Е сад ћемо говорити о томе, у којем се положају може находити једна ствар према другој.

Милане! шта стоји право пред тобом? — Шта стоји иза тебе? — Шта под тобом? — Шта над тобом? —

¹⁾ Испред овог разговора г. писац је у 5 разговора извео познавање бројева од 1 до 10, које смо ми изоставили. Ур.

Шта подаље од тебе на десној страни? — Шта подаље на левој страни? — Како стоји сто од тебе, напред или назад? — Лево или десно? — Које је десно, лево, горе, доле, пред, над, под, уз, низ? — На којој страни од тебе стоји прозор, врата, пећ? и т. д. — Које се ноге у стола налазе десно једна према другој? — Које ноге стоје косо једна према другој? — Покажите ми горњи, доњи и стражњи део главе. Покажите средњи десни, леви, предњи и задњи део тела. У којем ће се положају према мени находити та ствар — стан, врата, прозор, — кад се њој окренем леђима? — А онда, кад се окренем десно? — У којем се положају налазе ствари које стоје више ваше главе, — под вама? — Преда мном се налазе три ствари, на једнакој висини са мном: две на десно од мене; три на лево; нада мном три, пода мном једна и т. д. — Стани, Драгутине, право преда ме. Стани иза мене десно. — Стани лево — стани са свим иза мене. — Стани преда ме десно, стани преда ме лево.

Куда би морао отићи из ове собе, па да станеш више мене. — Куда бих морао отићи па да станеш испод мене? — Како стоји моја спаваћа соба од ове, а како кућна? — Које се зове предњи део куће? Које стражњи? — Које је горњи, које доњи? Који делови стоје у близу један другом, а који далеко један од другог? За време ручка помињу се по неки пут речи: прво место, прочеље, друго место, зачеље. Шта је то? Које је најодличније место за трпезом?

13. РАЗГОВОР

Наставак

Куда мора проћи онај, који хоће из ове собе да оде у оближњу собу? — Куда ћеш отићи, кад изађеш из школе, сиђеш на степене, прођеш на вратаоца, пођеш најпре десно па онда сврнеш лево и упутиш се право? — Кажите ми по имену све оне улице, које познајете у нашем месту. — Кроз коју улицу мораш проћи ти, Жарко, кад пођеш од твоје куће у цркву? — Кроз коју се улицу најпрече може изићи на трг (пијацу)? Куда морамо проћи, кад одавде пођемо па да изађемо на мост? Кажу ти, Милане, све оне улице кроз које мораш проћи, па да дођеш ујаковој кући. — Куда ћеш отићи, ако пођеш од ујакове куће, улицом Н., затим лево улицом Д., па онда десно улицом Г. — Кад те когод остави на улици Д, па те запита: којим путем мора ићи, па да дође у пошту, како ћеш му ти онда казати, куда треба да иде?

Напомена. Овака питања, не само што јако интересују децу, но дају и богату храну умној радљивости њихој. Деца излазећи из школе или из куће пролазе 5—6 улица, два-три моста или трга и враћајући се кући заиста ће доцније у

самој ствари умети се наћи кад буду куда по тим улицама ходила.

Следеће вежбање не само што је корисно за развиће и брзо схваћање дечије, него им се тим још чини и велико задовољство. Цртајући пред децом на табли разне предмете; пробравши наравно оне, који су најзанимљивији, рад се прођу овако:

Пазите на ове црте што их правим: Какве су ствари нацртане у горњем реду, подаље једне од других? Шта је ово у средини? Које је овде горе, доле, лево, десно, испод, изнад? —

Напомена. Неће ни најмање теретно бити за децу, ако се оваким вежбањима што повисе буду бавила, само почешће треба цртеже мењати. Што се то ради пред дечијим очима такође је од велике користи, по цртежи увек треба да буду што је више могуће простији, али уједно оригинални и изврсни, како ће будити у деци и осећање за лепоту. Учитељ црта: добош, малице, чизму, кључ, кљуницу, капу, лонац са цвећем и т. д.

ДРУГИ ДЕО

ВЕЖБАЊЕ У ГОВОРУ, ПОЗНАВАЊУ И ПИСАЊУ ИМЕНИЦА

14. РАЗГОВОР

Ствари које се налазе у школи

Табла, креда, сунђер, стб, столица, мастионица, скамије, камене таблице, писаљке, оловка, пера, мапе, глоби, перорези, лењери.

Деца су обично плашљива, кад први пут у туђу кућу или онамо оду, где су непозната, и где пре нису била; а још су више плашљива кад први пут у школу дођу. А то је због лажног и наопаког појма о школи, који су им сами родитељи дали. Учитељева је дужност пре свега, да тај дечији страх разagna, па да им својим благим понашањем улије поверење сирам њега и да разбуди њиху радозналост и пажњу. Он може о томе свој говор од прилике овако почети:

Знате ли, децо, како се зове ова кућа, у којој сада стојите? — Како се зове ова соба? — Што сте дошли амо? — Шта хоћете да учите овде? — Читати и писати. — Ви овде можете научити не само читати и писати, но и многе друге добре ствари. Сазнаћете, како треба да се владате, па да будете добра и ваљана деца, па да вас свако воли и пази. Ево ћемо одмах почети учити. Показаћу вам најпре ствари, које се овде у школи налазе. — Показујући прстом на таблу. — Погледајте на ову ствар, имате ли ви ово код ваше куће? — Знате ли како се зове? — Даска. — Она се зове табла и на њој се пише. — Показујући креду.

— А ово како се зове? — Шта се ради њоме? — Каке је боје? — Је ли овака као и табла? — Показујући сунђер? — А шта је ово? — Шта се ради с њиме? — Сунђером се брише с таблице оно што је на њој кредом написано.

Таким начином упознаје учитељ децу и са свима школским стварима. Ако сва деца не утубе име сваке ствари школске, он закаже развијенијој деци да ствари редом броје, а слабија да за њима понове. Показујући ствар, треба питати за њену употребу, боју, материјал од кога је начињена и т. д. Така питања — уместо сухопарног понављања голих речи — неће никад досадити деци но ће им све више богатити њино знање. Кад деца могу да именују све ствари, које се у школи налазе, онда треба тражити да покажу и све оно што им је о тим стварима казивано, али то сваки за себе и побашка да учини.

Писмени рад. Казати да деца напишу имена свију ствари, а за олакшицу, може им учитељ на табли написати почетно писме сваке ствари. На прилику: Т, — табла — К, — креда — С, — сунђер. —

15. РАЗГОВОР

Ствари које се налазе споља на кући

Зид, кров, стреха, врата, прозор, громобран, димњак олуци и т. д.

Како из собе није могуће разгледати спољне делове куће, онда треба очигледност заменити дечијим уображењем, и ово не само да ће надмашити дечије моћи — јер су она са тим стварима, о којима ће им се говорити, врло добро позната, што их виђају сваки дан и час — но ће још тако вежбање дати обилату храну њином уображењу. У осталом, добро ће учинити учитељ, ако на табли начини прост нацрт једне куће, па онда разговор може повести овако:

Ви сте већ видели и знате шта је кућа, па мислим да ми умете казати, шта се споља на кући налази. Ја ћу ево нацртати кућу — правећи најпре зидове, кров, и т. д. и показујући на све пита: — Како се зове ово? — Зид. — Показујући на кровне косе црте. — А шта сам ово нацртао? — Кров. — Цртајући вратнице. — А шта сам сад ово до куће начинио? — Вратнице. — Шта стоји баш уз кућу код многих кућа? Шта је веће, вратнице или вратаоца? А што су веће вратнице? — На вратнице се може проћи јахајући на коњу, и с колима, и могу се кроз њих пронети сви терети, који се на колима носе; а кроз вратаоца пролази се само пешке и по један човек. — Ако су и вратаоца и вратнице затворене, како ћемо онда ући унутра? — Треба звонити. — А има ли код сваке куће звонце? — А имају ли вратнице и вратаоца? Гледајте шта сам сад начинио. — Прозор. — Има ли свака кућа прозор? За што? — Од чега је начињен прозор? — Шта је још споља направљено на прозорима доњег спрата? — Капци. — Одашта су капци начињени? — Кад се они обично затварају? — Што се

капци затварају ноћу? — Да не би когод кроз прозор ушао у кућу. — Има ли капака и на горњем спрату? — Зашто их нема тамо? На неким прозорима и на доњем спрату нема капака, па се опет не може проћи кроз прозор. Зашто? — Шта има на тим прозорима? — Решетка. — Одашта је она начињена? А што није од дрвета? — Гвожђе је јаче од дрвета. — Шта је приковано испод стрехе крајем стрехе на многим кућама? — Кишни олуци. — Одашта су они начињени и ко њих прави? Јесу ли и они од гвожђа? — Јесу, њих праве лимари. — А зашто су ти олуци? — Кроз њих се слива киша са крова. — Цртајући димњак. — Шта је ово? — Зашто је димњак? — Да кроз њега пролази дим из пећи и са огњишта. — Мора ли свака кућа имати димњак? — Одашта се он прави? — Од цигље и ћерпича. — Би ли се могао начинити од дрвета? — А зашто не? — Какав изглед има димњак? — Обично се прави четворо-угласт. —

Ви сте већ видели кућа на којима је по крову и зидовима проведена дугачка гвоздена жица, која се горе завршује са исправљеним шиљком. Шта је то? — Громобран. — Громобран чува кућу од громовног ударца. Тај шиљак привуче на себе из облака гром, па га по тим жицама спушта у земљу. — Дакле зашто су громобрани? — Чувају кућу од грома, да је он својим ударцем не поруше. — На чему стоји кров? — На четири зида — дуvara. — Како се зову та четири зида, за разлику од других зидова, који деле собе једну од друге? — Зову се главни зидови, а они други преграде. — Како се зове она страна куће, која је на улици окренута? — Лице кућно, предњи део куће. — Повлачећи црту, која дели кућу на два дела. — Како се зове доњи део куће, до ове црте; како се зове горњи од ове црте? — Зове се доњи бој или први спрат, — други спрат или горњи бој. — Јесу ли све куће са два спрата? — По чему ћемо познати, од колико је бојева која кућа? — По броју редова прозора. — Кажите ми коју кућу у близини са једним, или са више спратова. — Поновите све о чему смо сада говорили. — О стварима које се налазе с поља на кући. — Сад кажите сваки по једну од тих ствари.

Писмени рад. Нека ђаци напишу имена свију ствари, о којима је говорено, и нека их назову именицама и ставе у јединину и множину.

16. РАЗГОВОР

Ствари које су начињене од камена

Кућа, зид, под, свод, мост, споменик, ограда, жрвњеве, брус, помошће — калдрма — итд.

Знате ли ми казати коју ствар, која је од камена начињена? Ђаци броје што знаду, а учитељ нека по-

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
правља неправилне називе или рђав изговор; па кад ђаци не могу већ више ничега да се сете, или нису у стању да кажу употребу које ствари, онда нека учитељ питањима упућује овако:

Шта има у кујни начињено од камена? — Огњиште. — За шта је огњиште? — Шта има још у кујни од камена? — Под. — Је ли у свакој кујни под од камена? — При уласку у цркву или у кућу споља, шта има од камена? — Кад се пење на звонару или на горњи спрат у неких кућа, по чему идете? — По степенима. — У гробљу има ствари које су начињене од камена. Знате ли које су то ствари? — Споменици, крстови, плоче, ограда. — Чиме су постављене — калдрмисане — улице? Десна и лева страна улице, куда иду пешаци, у великим варошима, постављена је великим и широким каменим плочама. — Средина улице помошћена је најпре крупним, а после набијена ситним каменом, и туда иду кола са теретима. — Кад људи хоће да праве кућу, онда најпре ископају ров, па у њега међу камење; знате ли како се то зове? — Темел, основ кујни.

Оваким се питањима могу деца доводити на памет и друге ствари, које су од камена начињене. Ако буде и таквих, које ђаци нису видели, и које им није могуће показати ни пртежем, онда је боље оставити их, него о њима говорити; јер голе рачи не могу појма дати, до год се он сам очигледношћу не створи.

17. РАЗГОВОР

Ствари које су израђене од дрвета

Стол, столица, скамија, лењир, табла, кров, олата, сандук, кревет, кола, точкови, лопата, лађа, мост — дрвени — колеска, колиба, мртвачки сандук и т. д.

О чему смо јуче говорили? — О стварима, које су начињене од камена. — Именујте сваки по једну од тих ствари. — Е сад ћемо говорити о стварима које се праве од дрвета, и почећемо са овима које видите у школи. — Шта сте видели споља на кући док се још прави? На чему стоје мајстори кад зидају кућу? — На скелама. — Опомените се какве сте друге дрвене ствари видели по собама, кујнама и на дворишту. Какве се дрвене справе и алати употребљују при земљорадњи? Ода шта се прави — мртвачки сандук? — Поновите сад имена свију ствари, које смо до сада помињали.

18. РАЗГОВОР

Ствари које су израђене од земље

Цигља, цреп, лонац, крчаг, тањир, чинија, бардак, ћаса и т. д.

Видели сте блато; но знате ли како се прави? — Блато је водом наквашена земља. — Кома треба блато?

Цигљарима и грчарима. — Како се зове она земља од које се прави цигља и цреп? — Цигљарска. — А она, од које се праве лонци, крчази? — Лоњчарска. — Шта мислите, је ли свака земља добра за лончаре? — Цигљарска је земља грубља, а лончарска је чистија и мекша. — Каког су изгледа цигље? — Подугог четвороугластог. — Какве су боје? — Црвене. — Кажите ми које ствари праве грчари? — Лонце, тањире, чиније, крчаге, ћупове, бардаке. — Како се све те ствари другчије зову? — Земљано посуђе.

То се посуђе прави само од прсте земље, па се за то тако и зове. Али оно бело лепо посуђе што сте видели, и што га може бити имате и ви у вашој кући, већ није од саме чисте беле земље, него је помешано са другим стварима, и зове се порцуланско. Показаћу вам други пут од чега се оно прави. Сад ми кажите да ли знате још штогод што се прави од земље? — Од чега се по селима праве пећи по собама и пећи на пољу за печење хлеба? Знате ли које земљане ствари, којима се деца играју? — Многе ствари у сиграчкима као: петлови, тице, пси, овце, и т. д. од земље су, а има земљаних мастионица, песконица, справа за палидрвца.

Сад ми сваки по једну ствар именујте од тих о којима смо говорили.

19. РАЗГОВОР

Гвоздене и челичне ствари

Кључ, брава, ашов, будак, секира, мотика, сри, коса, брадва, чекић, кљешта, сабља, нож, виљушка, потковица, тестера, чекић и т. д.

О каквим смо стварима говорили прошлога часа? — О стварима које се праве од земље. — Јесте ли их добро утубили? Сад ми кажите гвоздене и челичне ствари које знате. Промотрите најпре овуда по школи, да ли их има. Шта видите на вратима гвоздено? Шта је ово? — показујући на браву, кључ, шарке. — Зар баш ништа више гвоздено нема у школи? — Чиме се секу дрва? — Одашта је начињена секира? Је ли сва од гвожђа? — Шта има на њој челично? — Оштрица. — Од чега се прави тестера? — Којим се алатима копа бунар? — Ашовом, мотиком, будаком. — Ода шта су ти алати?

Столар у своме раду употребљује многе гвоздене и челичне алате. Знате ли их поименце? — Чиме се служи колар? Чиме се жање жито, а чиме коси трава? Какве су гвоздене и челичне ствари нужне у женском раду? — Игла, напрстак, маказе. — Шта има у кујни гвоздено? — Троножац, тигањ, аван, нож

20. РАЗГОВОР

Ствари које се праве од стаклета

Окна на прозору, огледало, чаша, наочари, посуђе, сиграчке, стакла за светионице, стакла за сахате итд.

— Показујући на прозор. — Ода шта је начињено окно? — Зашто су прозорска окна од стаклета? — Зато што се кроз стакло може да види. — Па како се дакле каже за стакло? — Каже се стакло је провидно. — Има ли у школи још која стаклена ствар? — Мастионице. — Сећате ли се стаклених ствари, које сте где било видели ван школе? Кад хоћемо у вече да одемо у какво мрачно место, шта узмемо са собом? — Светионицу — фењер — Одашта је начињена светионица? Јесте ли видели у продавницама — дућанима — а и у неким кућама врата, у којих је горњи део провидан? Како се зову така врата? — Стаклена. — У соби има једна стаклена ствар, у којој можемо сами себе видети, т. ј. огледати се. Како се та ствар зове? — Огледало. — Јесте ли видели другу страну огледала? Чиме је та страна помазана? — Живом. — Како се зове она ствар, коју стари људи и старе жене, а неки пута и млади људи употребљују да боље виде? — Наочари. — Кад људи хоће да разгледају далеке ствари, онда употребе једну справу, у коју је уметнуто неколико округлих стаклета. Да ли је који видео ту справу? Она се зове дурбин. — Ево те справе. — Има још и таквих стаклета кроз која кад се гледа, свака се ствар већа учини него што јесте. Јесте ли видели така стаклета?

Писмени рад. Написати име и употребу сваке ствари.

21. РАЗГОВОР

Ствари које се употребљују кад се кућа прави

Камен, креч, песак, земља, ћерпич, цигља, дрво, даска, гвозђе, бакар, олово, стакло, вода, ватра, гипс, малтер и т. д.

Од чега је кућни темељ? — Од камена. — А ода шта су зидови? — Зидови могу бити од цигље, ћерпича, а и од камена. — Дакле зидане куће не зову са само оне, које су озидане од камена, него и оне, које се озидију од цигље и ћерпича. Шта је потребно да се камен или цигља једно за друго прилепи и утврди? — Креч. — Ви сигурно многи не знате како се креч прави? Слушајте ја ћу вам казати. Креч није ништа друго но камен, који се зове: кречни камен. Тај се камен претвори у креч ватром; зато се и каже да се креч пече, а то бива овако: Ископа се у земљи округла подубока рупа, па се у њу на свод наслаже кречни камење, и то се зове кречна пећ. — У тој се пећи по више дана непрестано ложи ватра док се камен не испече и не претвори у креч, па се онда ватра погаси и креч је готов. Но пре него што га почнемо употребљавати, морамо га најпре загасити, т. ј. полити водом и онда се зове загашен креч. А онај, који још није водом поливен зовемо негашен. Сад ви кажите, откуда добијамо креч?

Да би се могла прилепити цигља за цигљу, или камен за камен и цигљу, направи се од креча и песка нешто као тесто. То се зове малтер. У то се и вода сипа и меша. — Одакле се вади песак? Од куда се добијају дрва за грађу?

Напомена. Овом приликом може учитељ обратити дечију пажњу и на друге ствари које се употребљује при прављењу куће. Пошто су деца добро утврдила побројане ствари, онда треба тражити да сваки редом каже по једну ствар; ако који љак не би могао одмах да се опомене, онда треба прелазити редом на другога, који је до њега. А да би што више будили њиху пажњу, никако не треба допуштати, да они једну исту ствар по два пута понављају. Ово правило важи и за сва остала вежбања.

Писмени рад. Учитељ треба или да сам диктира имена ствари које смо прешли или да закаже да их сами ђаци испишу. У последњем случају треба означити број речи, колико који мора написати.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Радован Стојановић, марвени трговац из Орашца у крагујевачком округу, поконио је цркви орашачкој један њини полијелеј, у вредности 288 динара и школи орашачкој једно звонце у вредности 156 дин., свега 444 динара.

На овој дарожљивости указаној цркви и школи изјављује се племенитом дародавцу, г. Радовану Стојановићу, свесрдна захвалност.